

PIRMOJO PĖSTININKŲ PULKO FORMAVIMAS

Dr. Gintautas SURGAILIS
Vytauto Didžiojo karo muziejus

Lietuvos kariuomenės istorijoje, kuri jau siekia tūkstantį metų, 1918 m. atkurtos Lietuvos kariuomenės istorija mums, ko gero, yra pati artimiausia, nes ji su mūsų karta yra betarpiškai susijusi. Ją dar prisimena mūsų tėvai ir seneliai, todėl neatsitiktinai jai nemažai dėmesio skiria ir Lietuvos istorikai, tačiau jų darbuose dominuoja bendrieji kariuomenės veiklos klausimai. Tuo tarpu atskirų dalių istorijai skirtas nepakankamas dėmesys.

2008 metai yra jubiliejiniai Lietuvos kariuomenei metai – minime atkurtos Lietuvos kariuomenės 90-ąsias metines. Atkurtos Lietuvos kariuomenės istoriją su tam tikromis išlygomis galima pradėti nuo Pirmojo pėstininkų pulko kūrimosi pradžios. Todėl šį straipsnį ir skirsime šiai sukakčiai. Pirmasis pėstininkų pulkas yra mūsų atkurtos kariuomenės pradžia, tačiau šio pulko istorijai atskiros mokslinės studijos dar nėra. Pulko atskiriems istorijos fragmentams skirtas tam tikras dėmesys ne vieno Lietuvos istoriko darbuose. Tai I pulko veiksmai, kovojant su Lietuvos priešais, bendrais bruožais yra nagrinėti dr. Vytauto Lesčiaus knygoje „Lietuvos kariuomenė 1918–1920“¹. Pirmojo pėst. pulko kovų veiksmai nagrinėjami ir Kazio Ališausko knygoje „Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920“². Vidmantas Jankauskas, nagrinėdamas gen. Kazio Ladygos veiklą, nemažai dėmesio skiria ir I pėst. pulko istorijai tuo laikotarpiu, kai K. Ladyga tarnavo pulke, buvo jo vadu³. Vienas kitas I pėst. pulko istorijos fragmentas yra ir kai kuriuose kituose veikaluose, tačiau svarbiausias bei pagrindinis šaltinis, nagrinėjant pulko istoriją, yra Lietuvos centrinis valstybės archyvas ir jame 513 fonde sukaupti I pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino pulko dokumentai.

Autorius straipsnyje kelia sau tikslą tiek, kiek leidžia straipsnio apimtis, aprašyti I pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko kūrimąsi iki jo suformavimo pabaigos.

¹ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920.-Vilnius, leidybos centras, 1998.

² Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918-1920. Chicago, 1972.

³ Jankauskas V. Kario kelias. V., 2004.

Pulko užuomazgos

Pirmojo pėstininkų pulko istorijos pradžia reikėtų laikyti 1918 m. lapkričio 1 dieną, kai Krašto apsaugos komisija Vincą Grigaliūną–Glovackį paskyrė pirmojo pėstininkų pulko vadu. Deja, Komisija tada pulko steigimui nieko duoti negalėjo, nes pati beveik jokiais lėšomis nedisponavo. Be to, pulką organizuoti reikėjo slapta nuo vokiečių, nes Vokietijos vadovybė dar nebuvo nusiteikusi leisti kurti Lietuvos kariuomenę.

V. Grigaliūnas–Glovackis

Simas Užga

Tas dienas plk. Vincas Grigaliūnas–Glovackis taip prisimena:

„Atvykus Tarybon susitikau p. Liudą Girą, kuris man užsaskojo viską nuo A iki Z. Pirmiausia puolė man į glėbį ir tuojaus po pirmojo pasisveikinimo, kad jis, kaipo Apsaugos komisijos narys, tuojau padarys, kad aš būsiu skiriamas pirmojo pėstininkų pulko vadu, o jis pats bus skiriamas Vilniaus karo komendantu, tad mes abu tversime kariuomenę, kurios tvėrimui veik nieko nėra padaryta.

Pasikalbėjęs su kitais Apsaugos komisijos nariais p. Gira gavo savo sumanymui pritarimą ir aš tapau paskirtas pulko vadu, o p. Gira Vilniaus komendantu – negelbėjo niekas, nei mano atsikalbinėjimas būti vadu pulko be karivių, nei visos kitos sunkenybės, minėtąjį pulką tverti. Pažadėta buvo man visokeriopa pagalba, žinoma, daugiau moralinė, nes mat pinigų, nei butų nei kitos karo medžiagos nebuvo⁴“.

Pasitelkęs kai kuriuos karininkus ir karo valdininkus, V. Grigaliūnas–Glovackis ėmėsi pulko organizavimo darbų. Pirmieji pulko vado padėjėjai buvo karininkai Edvardas Adamkavičius, Aleksandras Mikelėnas, karo valdininkas Simas Užga⁵, kuriam buvo pa-

⁴ Iš Grigaliūno–Glovackio prisiminimų/ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 142, l. 9.

⁵ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920., p. 221.

vesta tvarkyti pulko ūkį. Pirmiausia buvo sudarytas pulko štabas. A. Mikėlnas buvo paskirtas adjutantu, pats pulko vadas kartu buvo ir ūkio vedėju. Perėmė esamus Valstybės Tarybos rūmuose savanorius ir pradėjo rūpintis būsimu pulko ginklavimu ir patalpomis, nes Valstybės Tarybos rūmuose kariai savo patalpas turėjo tik rūsyje, vietoje lovų buvo šiaudų kūlys, valgis – juoda duona ir truputis sriubos. Maistui pirmieji pulko kariai tegavo tik 5 markes dienai, nors vien duonos svaras kainavo 2 markes.

Valstybės tarybos rūsyje teko slėpti ir sunkiai įsigytus ginklus. Pirmuoju įsigytu pulko ginklu buvo krn. Prano Gladučio iš vokiečių už 500 markes pirktas revolveris⁶.

Apie lapkričio 9–10 d. jūrų gyd. Vlodo Nagevičiaus pastangomis iš vokiečių buvo gautos senos, medinės apleistos artilerijos kareivinės, esančios Vilniaus Šnipiškių rajone, netoli elektros stoties. Į jas lapkričio 8–10 d. iš Valstybės Tarybos rūmų buvo perkelta apie 30 kareivių. Į kareivines persikėlė ir kai kurie pulko karininkai. Karo valdininkas Vl. Grudzinskas besikuriančiam pulkui perdavė į Vilnių atvežtą Rovno lietuvių bataliono turta: 6 šautuvus su šoviniiais ir virtuves.

Štai kaip prisimena kraustimąsi į gautas kareivines savanoris Jonas Kvietkauskas. „*Neviešai jau gimusio 1-o lietuvių pėstininkų pulko buvo didelis laimėjimas, kad iš vokiečių, kaip ir milicijos reikalams, buvo išgautos Vilniaus Artilerijos kareivinės. Su koku triukšmu ir ūpu tos kareivinės buvo apžiūrėtos sanitarijos atžvilgiu. Kaip iškilmingai kraustyti iš Tarybos rūmų į tas kareivines. Kad parodyti didesnę triukšmą mieste, buvo gabenamasi trijomis partijomis. Kiekviena partija po kelis kartus su reikalu ir be reikalo vaikščiojo ten ir atgal, dėdamasi daiktus gabenanti, kraustantysi. Visa tai buvo daroma kad iš šipulio vežimą priskaldyti. Taip ir reikėjo. Tokios buvo gyvenimo sąlygos.*

Kareivinėse rasta kambarys pulko štabui. Čia darbuosiu pulko vadas su adjutantu. Į štabą susirinkdavo karininkai pasikalbėti, pasitarti. Netrukus susirinko kelios dešimtys savanorių, su jais pradėta mankštos pratimai. Pulkas Vilniaus įguloje ejo sargybą. Vokiečių revoliucijos metu lapkričio 9 d. prie Apsaugos štabo buvo 8 žmonių sargyba, o prie tarybos – 23 žmonių. Tais laikais tai jau buvo didelė jėga“⁷.

Gavus kareivines, kareivių gyvenimas pagerėjo. Organizuota virtuvė, kariška mankšta, pradėta mokytis rikiuotės pratimų. Maždaug lapkričio 14–15 d. pplk. Edvardas Adamkavičius pagal parengtą programą ir pulko vado

⁶ Ten pat, 226.

⁷ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 18-19.

patvirtintą tvarkaraštį pradėjo užsiėmimus su kareiviais ir puskarininkiais. Kareiviai ėjo apsaugos tarnybą prie Valstybės Tarybos bei Apsaugos štabo, įsikūrusio Jurgio pr. 11 (dabar Gedimino pr.). Valstybės Tarybos apsaugai kasdien buvo skiriama virš 20 karių, Apsaugos štabo – virš 10⁸.

Tomis dienomis Vilniuje rusų kalba leidžiamas humoristinis laikraštis „*Mėnulio gyventojas*“ („Лунный житель“), norėdamas pasityčioti iš kuriamos Lietuvos kariuomenės, patalpino skelbimą, kad „*kas nori kariuomenėje tarnauti be algos, be maisto, be kito karinio aprūpinimo, veltui, tužsirašo Lietuvos valstybės taryboje*“⁹. Deja, tai buvo beveik tiesa.

Organizuojamas pulkas oficialiai ginklų įsigyti negalėjo, jų pirkti buvo galima tik slapta. 1918 m. lapkričio 9 d. Vokietijoje, įvykus revoliucijai, vokiečių kariuomenėje susidarė kareivių tarybos (Soldatenrat), pairaudrausmė. Kai kurie kareiviai vogdavo iš sandėlių ginklus ir juos gan pigiai parduodavo Vilniuje. Šautuvas kainavo 25–30, revolveris 300–500 auksinų. Nemažai ginklų pulkui nupirko karo valdininkas Simas Užga ir krn. Pranas Gladutis. Pulko vadas pirkti ginklus buvo įgaliojęs visus karininkus ir net gabesnius kareivius. Šiek tiek pinigų ginklams pirkti duodavo Krašto apsaugos komisija. Tačiau ginklus pirkti buvo gana pavojinga. Buvo ne vienas atvejis, kai vokiečių kareivis, pardavęs šautuvą, tuoj pat atsivesdavo kitus kareivius ir parduotą šautuvą vėl atimdavo. Todėl buvo stengiamasi šautuvus pirkti arti kareivinių ir tuoj juos gabenti į jas, kur stovėjo sargyba. Krn. V. Grigaliūnas–Glovackis pulko savanorius apginklavo gana greitai, tačiau mieste ginkluoti savanoriai negalėjo pasirodyti, nes vokiečiai atimdavo ginklus. Įsigyti ginklai buvo laikomi Valstybės Tarybos rūmuose, Krašto apsaugos komisijoje ir kareivinėse¹⁰.

Be to, iš vokiečių buvo gauta oficiali 300 šautuvų partija, skirta organizuojamai Vilniaus miesto milicijai. Taip teigė vokiečiai. Jie, ko gero, pirmojo pėstininkų pulko formavimą palaikė milicijos formavimu, ar šiaip nesusigaudė situacijoje, bet 313 šautuvų atiteko pulkui. 13 šautuvų Lietuvos kareiviai kraudami iš sandėlio „netyčia“ pridėjo prie partijos¹¹.

⁸ Iš Grigaliūno–Glovackio prisiminimų/ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 142, l. 10, 13; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 111.

⁹ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 142, l. 11.

¹⁰ Iš Grigaliūno–Glovackio prisiminimų/ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 142, l. 11-12; Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, t. 1, p. 52.

¹¹ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 226.

Oficialus pirmojo pėstininkų pulko įsteigimas ir jo formavimas Vilniuje

Oficialiai pirmasis pėstininku pulkas pradėtas formuoti Vilniuje 1918 m. lapkričio mėn. 23 dieną. Tą dieną apsaugos ministro prof. Augustino Vol-demaro ir štabo viršininko plk. Jurgio Kubiliaus pasirašytame Apsaugos ministerijai įsakymo Nr. 1 trečias paragrafas skelbė: „*Pulkininką Galvydį–Bykauską skiriu vadu pirmojo pulko, steigiamo Alytuje. Jam įsakau tuojau pradėti priruošiamąjį darbą ir pasirinkti sau reikalingąjį kadrą*“¹².

Pulko formavimo vieta Alytus, matyt, buvo pasirinkta neatsitiktinai. Carinės okupacijos laikais tai buvo trečios eilės tvirtovė su kariuomenės įgula, mieste buvo dvejys – mūrinės ir medinės – kareivinės, be to, tai buvo lietuvių gyvenamos teritorijos ir tikėtasi, kad pulkas greitai augs.

Tą pačią dieną J. Galvydis–Bykauskas buvo atleistas iš ankstesnių pareigų¹³.

Kaip jau minėjome, pirmąjį pėstininkų pulką jau buvo pradėjęs formuoti V. Grigaliūnas–Glovackis. Tačiau tai buvo tik pulko užuomazga, be to, Vilniaus komendantas Liudas Gira, pasinaudojęs „valdžios pasikeitimu“, dalį jau suorganizuotų karių pasiėmė į Vilniaus komendantūrą¹⁴. Taigi darbą teko pradėti beveik iš naujo. Kadangi Alytuje vokiečiai dar nebuvo išsikraustę kareivinių, tai pirmieji pulko organizaciniai darbai toliau tęsėsi Vilniuje.

Organizuoti pulką Vilniuje 1918 m. gruodžio pradžioje buvo labai sunku, beveik neįmanoma. Karininkų, ypač viceministro Konstantino Kondratovičiaus proteguojamų rusų ir baltarusių, nestigo, tačiau labai trūko ūkio pareigūnų. Jų ieškota net per spaudą.

1918 m. gruodžio 2 d. „*Lietuvos aide*“ rašoma:

„*Reikalingas prityręs karo valdininkas raštvedys vesti ūkio skyriaus raštinei. Skubiai kreiptis pirmojo lietuvių pulko štaban.*“

¹² Apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 1. 1918 m. lapkričio 23 d.

¹³ Gužas. Atsiminimai apie pirmąsias mūsų kariuomenės kūrimosi dienas // Mūsų žinynas, 1923, t. 5, p. 444.

¹⁴ Grigaliūnas–Glovackis. Mano atsiminimai // Mūsų žinynas, 1923, t. 5, p. 430.

J. Galvydis–Bykauskas

APSAUGOS MINISTERIJAI.

I s a k y m a s.

N 1.

Lapkričio 23 d. 1918 m.

V i l n i u s.

§ 1.

Steigiu Apsaugos Tarybą iš šių asmenų: pulkininko G h a l e c k i o,
papulkininko N a s t o p k o s ir papulkininko-daktaro N a g e v i -
č i a u s.

§ 2;

Pulkininkę, K u b i l i ū skiriu Apsaugos Ministerijos Štabo viršini-
ninku.

§ 3.

Pulkininkę G a l v y d i - B y k a u s k i skiriu vadu pirmojo pulko,
steigiamojo Alytuje.

Jam įsakau tuojau pradėti priruošiamąjį darbą ir pasirinkti sau rei-
kalingąjį kadrą.

A p s a u g o s M i n i s t e r i s.

Š T A B O V I R Š I N I N K A S.
P u l k i n i n k a s.

*Priimami tik su komitetų arba žinomų tautos veikėjų rekomendacijomis*¹⁵.

Panašiai buvo ieškomi, parenkami ir kiti pulkui reikalingi karininkai ir valdininkai. 1918 m. gruodžio 4 d. pulko vadas J. Galvydis–Bykauskas „*Lietuvos aide*“ išspausdino tokio turinio atsišaukimą:

*„1-ojo pėstininkų pulko Vadas kviečia įstoti pulkan buvusius jaunų kareivių mokytojus, paaficerius ir viršilas (feldfebelius), buvusį kadrą rusų ar vokiečių kariuomenėje. Išlaikymas ir atlyginimas patenkins kiekvieną kareivį. Kviečiami stoti tik tie, kurie myli Tėvynę, kurie trokšta ją išvaduoti ir paleisti iš vergijos, kurie karštai trokšta būti laisvai nepriklausomos, demokratingos Lietuvos piliečiai, kurie, paėmę kardą į rankas, karštai gins Ją sunkioje valandoje nuo priešininkų, tykojančių apipulti Ją, panaikinti, paniekinti, pavergti. . . Broliai kareiviai, jūs patys gerai išmanote, kad mūsų būryje neturi būti girtuoklio, paleistuvio bei kito kokio ištvirkusio gaivalo. Kiekvienas, kuris nori patarnauti Lietuvos laisvei, pasirūpinkite rekomendacijomis iš kokių nors žymiųjų Lietuvos veikėjų arba įstaigų, nepriešingų Lietuvos labui ir Laikinajai valdžiai“*¹⁶.

Labai sunkiai buvo sprendžiamos ūkinės problemos. Nors lapkričio 24 d. vokiečių karinė vadovybė Lietuvoje pranešė Lietuvos vyriausybei, kad ji teiks pagalbą jos kariuomenei, tačiau ši pagalba atėjo negreit.

Kai lapkritį Lietuvą pasiekė žinia, kad Sovietų Rusijos kariuomenė žygiuoja paskui besitraukiančius vokiečius, visiems tapo aiškus šio žygio tikslas. Lietuvos vyriausybė nusiuntė delegaciją į Gardiną pas vokiečių 10 armijos vadą gen. E. Falkenhayną (Falkenhayn). Kariams delegacijoje atstovavo karininkas Balys Giedraitis.

Su gen. Falkenhaynu Lietuvos vyriausybės atstovai tarėsi Lietuvos gynimo, jos kariuomenės ginklavimo ir kitais klausimais. Generolas atvirai ir aiškiai pasakė, kad dėl vokiečių kariuomenės demoralizacijos Lietuvai veiksmingai padėti negalys¹⁷. Taigi rimtos paramos tikėtis nebuvo iš ko.

1918 m. gruodžio 7 d. išleidžiamas 1-ojo pėstininkų pulko pirmasis įsakymas. Pirmuoju įsakymo paragrafu pulko vadas plk. Jonas Galvydis–Bykauskas skelbė, kad lapkričio 24 d. jis pradėjo formuoti pulką. Kaip matyti iš įsakymo, gruodžio 7 d. pulkas jau turėjo 31 karininką, 2 karo valdininkus ir 59 kareivius. Pulke tarnavo šie karininkai ir karo valdininkai: plk. Jonas Galvydis–Bykauskas, kpt. Vincas Glovackis, papor. Pranas Černiauskas, por. Antanas Žemaitis, papor. Jonas Beveinis, praporšč. Zenonas Gerulaitis, praporšč. Antanas Povylaitis, praporšč. Aleksandras Aikelėnas, št. kpt.

¹⁵ Valdininkų domei // Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 2.

¹⁶ Lietuvos valdžios įsakymai // Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 4.

¹⁷ Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918-1920, p. 58–59.

Vladas Skorupsnis, št. kpt. Aleksandras Svilas, vald. kvartirmeisteris Simas Užga, vald. išdininkas Pranas Kvederavičius, poruč. Julijonas Čaplikas, papor. Povilas Dundulis, prapor. Petras Gureckis, paporuč. Pranas Gladutis, št. kpt. Jonas Motiejūnas–Valevičius, poruč. Petras Genys, papor. Silvestras Skimundris, poruč. Boleslovas Raugas, poruč. Vytautas Landsbergis, kpt. Pranas Bizokas, praporš. Martynas Pundzis, poruč. Jonas Sutkus, poruč. Juozas Tumas, paporuč. Liudvikas Butkevičius, poruč. Vincas Šaudzys, praporš. Antanas Pošiūnas, paporuč. Bronislovas Bilminas, št. kpt. Pranas Tamoševičius¹⁸, paporuč. Juozas Stukas, paporuč. Jonas Kairiūnas¹⁹.

Toliau buvo organizuojamas pulko štabas. Gruodžio 9 d. paporučikas L. Butkevičius paskirtas ūkio vedėju, št. kpt. A. Svilas – kulkosvaidžių komandos vadu, poručikas J. Čaplikas – laikinai adjutantu, karo valdininkas S. Užga – kvartirmeisteriu, karo valdininkas P. Kvedaravičius – išdininku²⁰. Gruodžio 10 d. buvo paskirtos 3 komisijos pulką aprūpinti ginkluote, apranga bei inventoriumi iš intendantūros, tiekimų bei inžinerijos skyrių²¹.

Vilniuje buvusių I pėst. pulko karių uniforma buvo labai paprasta – kaimiški drabužiai, ant kepurės prisegtas Vytis ir prie dešinės rankovės tautinių spalvų – geltonos, žalios ir raudonos – trikampis. Dauguma karininkų daugumoje vilkėjo carinės Rusijos karininkų uniformas tik be jokių ženklų. Pirmas I pėst. pulko karininkų ženklas buvo ant dešinės rankos virš alkūnės girlianda, suraukta iš melsvo ir balto kaspino²².

1918 m. gruodžio 2 d. Lietuvos kariuomenėje buvo panaikinti kariniai laipsniai, palikti tik karininkas ir kareivis.

Gruodžio 8 d. pulko vadas sužinojo, kad Alytuje vokiečiai perduoda lietuviams kareivines, kurios gali tilpti iki 300 kareivių. Tai sužinojęs, J. Galvydis–Bykauskas ėmė rūpintis, kad pulkas kuo greičiau būtų perkeltas į Alytų. Pulkas buvo dar tik pradėtas formuoti, ir jam pervežti būtų užtekę 6–7 vagonų, o kelionė užtruktų porą valandų, tačiau Krašto apsaugos ministerija nė nesirengė duoti įsakymo pulkui persikelti į Alytų. Rusai pulkininkai bei generolai, tada užėmę vadovaujančius postus, į lietuvius žiūrėjo su panieka.

Be to, kaip savo atsiminimuose teigia buvęs pulko štabo viršininkas Julius Čaplikas „1918 m. gruodžio 8–9 d. buvo gauta žinia, kad vokiečiai užleidžia lietuviams Alytuje kareivines trims šimtams žmonių. Kareivinių stovis nebuvo žinomas, vienok džiaugsmas buvo didelis, kad pirmą gūžtą lietuviai pradeda

¹⁸ Vėliau Pranas Tamašauskas.

¹⁹ Įsakymas 1 p. p. 1918-02-07 Nr. 1 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 2, l. 1–2.

²⁰ Įsakymas 1 p. p. 1919-12-09 Nr. 3 // Ten pat, l. 5 a. p.

²¹ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 223.

²² LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 253.

sau sukti Alytuje: apylinkės lietuviškos, pasisekimas laiduotas. Netrukus buvo išsiųsti pulko karininkai ir kareiviai priimti ir apgyvendinti kareivines, taipogi atlikti reikalingą remontą. Norėjosi važiuoti greičiau Alytun, nes Vilniuje vis tiek nieko nebuvo galima atlikti, tik veltui ejo laikas.

Iš Alytaus pranešė, kad kareivinės apleistos, reikalauja remonto, bet kai kur remontą galima padaryti savo jėgomis. Tuo reikalu buvo kreiptasi į Apsaugos Ministerį. Apsaugos Ministeris išsiuntė inžinierį sustatyti sąmatai. Laikas ejo, darbo nebuvo. Dėl brangaus laiko negalima buvo sėdėti Vilniuje ir laukti, kol visi formalumai ir sąmatos bus atlikta. Neatsižvelgiant visų Alytaus kareivinių nepatogumų norima buvo kuo greičiausiai važiuoti Alytun²³.

Patikslinant J. Čapliką, galima pridurti, kad karininkai I. Musteikis, L. Butkevičius, V. Landsbergis, Gavelis, karo valdininkas S. Užga iš Vilniaus į Alytų buvo išsiųsti gruodžio 10 d. Kartu su jais išvyko ir du savanoriai raštininkai eiliniai Jonas Kvietkauskas ir Kostas Kučinskas.

Karininkai atvykę į Alytų kreipėsi į Alytaus apskrities tarybos pirmininką, kuris juos supažindino su vokiečių kreishauptmanu. Pastarasis sutiko perleisti lietuviams nenaudojamas kareivines.

Apžiūrėjus taip vadinamas „Pontonų“ kareivines, S. Užga išvyko į Vilnių gauti naujų pulko vado nurodymų. Jam sugrįžus, buvo pradėta sudarinėti smulkų kareivinių ir jose esamo turto bei inventoriaus sąrašą, kuris buvo reikalingas kareivinių perėmimo aktui parengti.

Kareivinių apsaugai vokiečiai paskolino du karabinus ir pripylė dvi kišenes šovinių. Vienas atvykęs kareivis buvo pastatytas į sargybą prie kareivinių vartų, antras patruliuoti kareivinių teritorijoje.

Karo valdininkas S. Užga susitarė, kad atvykę kariai būtų maitinami Mankauskienės valgykloje, dieną už maistą mokant po 3 markes.

Sekmadienį S. Užga įkalbėjo Alytaus kleboną po pamokslo paskelbti žmonėms, kad Alytuje yra I pėst. pulko užuomazga, perimtos iš vokiečių kareivinės ir kad jose jau yra Lietuvos kareivių, o netrukus iš Vilniaus į jas persikels visas pulkas. Tai paskelbęs klebonas prašė žmonių paremti kas kuo gali besikuriantį pulką. Kitą dieną kareivinių vartai buvo užkimšti alytiškių vežimais su maistu, pašaru ir aukomis. Žmonės atvežė mėsos, lašinių, taukų, gyvų avių, paršelių, kiaušinių, sūrių, sviesto, bulvių, žirnių, raugintų kopūstų ir kt. Sandėlis prikrautas įvairiausių maisto produktų. Karo valdininkas S. Užga, turėdamas maistui pirkti skirtų pinigų, už kai kuriuos produktus sumokėjo, tačiau daug žmonių pinigų neėmė, o produktus su džiaugsmu do-

²³ Čaplikas. Pirmi Lietuvos kariuomenės kūrimo žingsniai // Mūsų žinynas, 1921, Nr. 2, p. 80-81.

vanojo broliams kareiviams²⁴. Tuo tarpu Vilniuje esančiame pulke pradėjo reikštis nepageidaujamos nuotaikos.

Susidariusia situacija buvo nepatenkinti ir pulko karininkai. Kai kurie nevengdavo mestelti grubią repliką net pulko vadui, smagiai linksmindavosi mėgdžiodami jo žodžius ir posakius. Daugelis karininkų manė, kad pulko vadas tyčia vilkina jo perkėlimą²⁵.

Pasiruošus pulkui išvykti, į Alytų buvo išsiųsta krn. V. Landsbergio vadovaujama pulko karių grupė, kad ten, prieš atvykstant pulko branduoliui, šiek tiek aptvarkytų vokiečių perduotas kareivines²⁶.

Pirmieji žingsniai Alytuje

Pagaliau, įveikus visas kliūtis, 1918 m. gruodžio 17 d. 9 val. 30 min. traukinys su pulko kariais pajudėjo Alytaus link. Vokiečiai pulkui persikraustyti paskyrė 8 traukinio vagonus. Į Alytų išvyko pulko štabas bei 25 karininkai, 3 karo valdininkai, vienas gydytojas ir 32 savanoriai kariai²⁷. Į Alytų išvyko ne visi pulko kariai. Prieš išvykstant nuo pulko buvo atskirta krn. A. Svilo vadovaujama 20 karių, taip vadinama Atskira komanda, kuriai pavesta Vilniuje saugoti Valstybės Tarybos rūmus²⁸.

Pulkas vežėsi 240 rusiškų šautuvų ir apie 4000 šovinių²⁹, kurie buvo suslėpti lagaminuose, apie 80 žiūronų, 20 porų aukštų vokiškų batų, kelias antklodes, čiuzinius, keletą maišų bei kitų smulkmenų.

Karių ir karininkų nuotaika buvo puiki. Dabar visi, prisimindami praleistas dienas Vilniuje, vieningai šaipėsi iš Apsaugos ministerijos valdininkų, piktinosi svetimšalių vadovaujamų gen. K. Kondratavičiaus įsigalėjimu joje.

Pulkas į Alytų atvyko gruodžio 18 d. 7 val. vakare³⁰. Kaip prisimena J. Čaplikas, po visos dienos kelionės jų niekas nelaukė. Stotis buvo visiškai tuščia, tik keletas nuo šalčio susitraukusių vokiečių geležinkelininkų daužė rankas į alkūnes ir taip šildėsi. Aplinkui – jokio namuko, o iki miesto dar apie pusantro kilometro kelio. Kadangi nebuvo jokių vežėjų ir reikėjo eiti ieškoti, kur čia ką pasisamdžius, tai daiktus ir amuniciją

²⁴ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 27. 29.

²⁵ Tamašauskas. Mano tarnyba pirmajame pėstininkų pulke // Karo archyvas, 1936, t. 7, p. 327.

²⁶ Jankauskas V. Kario kelias, p. 32.

²⁷ Įsakymas 1 p. p. 1918-12-17 Nr. 12 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 2, l. 12; Vitkauskas V. Mūsų pėstininkai // Mūsų žinynas, 1928, Nr. 45, p. 243; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 223.

²⁸ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 35.

²⁹ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius 1894 02 12-1919 02 13. Antras papildytas ir pataisytas leidimas, Krašto apsaugos ministerija, 2004, p. 49.

³⁰ Įsakymas 1 p. p. 1919-12-18 Nr. 13 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 2, l. 13.

iškrovė tiesiog ant sniego, o kareiviai išsirikiavo ir dainuodami nužygiavo paskirton vieton³¹.

Iš stoties pulkas nužygiavo į vokiečių jiems perleistas pionierių, esančias dešiniajame Nemuno krante, kareivines. Pulko priekyje žygiavo jo vadas.

Kareivines rado be langų, durų ir krosnių. Anksčiau atvykę karininkai ir kareiviai spėjo suremontuoti keturis kambarius, kuriuose ir apsigyveno I pėst. pulkas. Jau kitą dieną buvo griebtasi kareivinių remonto darbų, nelaukiant kol inžinierius parengs darbų sąmatą³². Reikia pasakyti, kad ilgą laiką nakties metu kareivinėse buvo pasišviečiama tik su balanomis, nes nei elektros, nei žibalinių lempų pulkas ilgai neturėjo.

Kareivinės iki karo priklausė rusų kariuomenės pionierių batalionui, todėl ir buvo vadinamos „Pontonų“ vardu. Kaip prisimena savanoris kūrėjas Povilas Pleskevičius, jos stovėjo ant aukšto Nemuno kranto ir buvo stipria, tvirta plieno tvora aptvertos. Visas rajonas buvo tik apie 4 ha ploto, gana lygus, smėlėtas. Viduryje buvo gana didelis kiemas – aikštė, apsodinta medeliais ir krūmais, o palei kelius aplink rajoną buvo pastatytos žemos medinės kareivinės. Vakarų gale buvo ūkio pastatai ir sandėliai, iš viso ten buvo apie 20 pastatų (daugiausia kareivinių)³³.

Gruodžio 19 ir 20 dienos buvo skirtos tvarkymuisi kareivinėse ir aplink jas. Prižiūrėti darbus pulko vadas pavedė krn. Kaziui Ladygai. O vakare pulko vadas sukvietęs karininkus K. Ladygą, P. Tamašauską ir I. Musteikį, tarėsi dėl kareivių mokymo programos parengimo³⁴.

Apsitvarkęs kareivinėse, J. Galvydis–Bykauskas nuvyko pas vokiečių komendantą, vokiečių karių bataliono, dislokuoto Alytuje, vadą. Su vokiečiais užsimezgė gana draugiški santykiai, jie pažadėjo, formuojant lietuvių pulką, teikti visokeriopą paramą. Be pėstininkų bataliono, Alytuje taip pat stovėjo vokiečių husarų pulkas. Vokiečiai pažadėjo perduoti pulkui taip vadinamas „Saratovo“ kareivines³⁵, nes „Pontonų“ kareivinėse tebuvo įmanoma dislokuoti tik apie batalioną. Kadangi „Saratovo“ kareivinės buvo tuščios, pulkas gruodžio pabaigoje į jas ir persikėlė³⁶.

Sugrįžęs iš susitikimo su vokiečiais pulko vadas karininkams pasakojo apie vokiečių kareivinių švarą ir tvarką bei pareiškė norįs nusiųsti karininkus

³¹ Jankauskas V. Kario kelias, p. 32.

³² Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 49.

³³ Jankauskas V. Kario kelias, p. 32.

³⁴ Įsakymas 1 p. p. 1919-12-20 Nr. 14 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 2, l. 14.

³⁵ Iki I pasaulinio karo šiose kareivinėse buvo dislokuotas carinės kariuomenės XXVII pėst. divizijos 108 pėstininkų Saratovo pulkas.

³⁶ Jankauskas V. Kario kelias, p. 33.

asmeniškai susipažinti su vokiečiais, kad vėliau visa tai būtų įdiegta ir lietuvių pulke. Tai, aišku, nepatiko daugumai karininkų. Pulko vadui buvo tiesiai pasakyta, kad jie ir be pavyzdžių sugebėsia susitvarkyti ne blogiau už vokiečius.

Atsižvelgdamas į tokį karininkų nusistatymą, pulko vadas sudarė komisiją iš karininkų K. Ladygos, Pr. Tamašausko ir I. Musteikio karių mokymo programai rengti. Darbui vadovauti ėmėsi pats. Buvo parengta ir vado patvirtinta „Jaunojo kareivio mokymo instrukcija“. Užsiėmimų vedėju buvo paskirtas krn. I. Musteikis. Užsiėmimai prasidėjo 1919 m. sausio 6 d³⁷.

Gruodžio mėn. 19 d. Alytuje pasirodė I pėst. pulko patruliai³⁸. Tai turėjo labai teigiamą poveikį vietos gyventojams, nes jie savo akimis pamatė savus kareivius, kurie mieste palaikė tvarką.

Gruodžio 21 d. pulko vadas išleidžia įsakymą, kad pradėdama formuoti 1–oji kuopa. Vadu paskirtas krn. Ignas Musteikis, vado padėjėjais – P. Dundulis ir S. Skimundris. Tuo pačiu įsakymu nuo gruodžio 12 d. buvo įsakyta pradėti pamokas kareiviams. Pamokų vedėju paskirtas krn. Ignas Musteikis³⁹.

Pulkui formuoti sąlygos Alytuje buvo geresnės nei Vilniuje, tačiau tam labai trukdė lėšų stygius, menka Apsaugos štabo parama, vokiečių daromos kliūtys, apsirūpinant patalpomis, palaikant mieste bendrą tvarką ir pan.

Savanorių kvietimas į pulką

Svarbiausias pulko vado rūpestis buvo telkti savanorius. Nuo gruodžio 21 d. buvo sumanyta į aplinkinius kaimus ir miestelius siųsti pulko karininkus, prašyti kunigų paramos. Tą dieną agituoti pasiūsti: J. Šulga – į Merkinės ir Perlojos parapijas, J. Tumas – į Alovės ir Nemunaičio, P. Černiauskas – į Daugų ir Nedzingės parapijas⁴⁰. 1918 m. gruodžio 24–26 d. K. Ladiga buvo pasiūstas į Daugų, J. Čaplikas – į Seirijų, A. Žemaitis – į Punios, J. Tumas – į Merkinės, S. Skimundris – į Valkininkų, Z. Talevičius – į Jiezno, gyd. L. Janulionis – į Alytaus parapijas⁴¹. Be to, pulko vadas krn. J. Galvydis–Bykauskas išleido atsišaukimą, kuriame rašė:

„Piliečiai! Kiekvienas iš Jūsų žinot, koks yra dabar svarbus laikas mūsų Tėvynei, žinot, kad nepriklausomybė mūsų Tėvynės dar tik ant popieriaus, žinot gerai svetimą globą – lenkų, rusų ir vokiečių, žinot gerai, kad mūsų globėjai

³⁷ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 225.

³⁸ K. Sabalys. Trumpa mūsų kariuomenės 15 metų gyvavimo apžvalga // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 808, l. 169.

³⁹ Įsakymas 1 p. p. 1919-12-21 Nr. 15 // Ten pat, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 8.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Įsakymas 1 p. p. 1919-12-24 Nr. 24 // Ten pat, l. 10; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920.- P. 223.

rūpinas visokiais būdais mus nuskriausti ir dargi išrauti iš mūsų meilę brangios Lietuvos Tėvynės, niekino viską, kas buvo mūsų. Taigi, turime progą pasiliuosuoti iš vergijos pančių. Stokime į darbą visi ir kiek galime prisidėkime darbu ir aukomis atstatymui Lietuvos Tėvynės.

Pirmas mūsų uždavinys t. y. tvėrimas kariuomenės, nes be kariuomenės negali būti šalyje tvarkos ir ramybės. Geras šalies pilietis nusimano reikalingumą kariuomenės ir privalo padėti ją tvirti. Kariuomenė palaikys tvarką šalyje, ramybę, kariuomenė apgins Tėvynę nuo priešų.

Norėdami kuo greičiausiai matyti šalį nepriklausoma ir jos piliečių savivalda, turime tvirti kariuomenę ir visi geriausiai Lietuvos sūnūs testoja į kariuomenę.

Piliečiai! Kariuomenę reikia maitinti, o maisto neturime. Taigi kreipiamės į Jus, šalies gyventojai, prašydami vežti maistą 1–am lietuvių pėstininkų pulkui Alytuje, mokėsime tiek, kiek kiti moka⁴².

Vienas iš šios komandiruotės dalyvių krn. Z. Talevičius prisimindamas šią išvyką ją taip prisimena (žr. priedą Nr. 1).

Sumanymas siųsti agitatorius padėjo. Teigiamą reikšmę pulko papildymui savanoriais turėjo ir 1918 m. gruodžio 29 d. Lietuvos vyriausybės išleistas atsišaukimas, kuriuo buvo kviečiami savanoriai stoti į Lietuvos kariuomenę, pulkas pradėjo gausėti. 1919 m. sausio 5 d. pulke buvo jau daugiau nei 300 kareivių⁴³. Kiekvieną dieną į Alytų atvykdavo po kelis ir net po keletą dešimčių savanorių. 1918 m. gruodžio 27 d. atvyko 51 savanoris, 28 d. – 29, 29 d. – 55, 30 d. – 51, 31 d. – 43, 1919 m. sausio 1 d. – 46, sausio 2 d. – 22, sausio 3 d. – 21, sausio 4 d. – 10, sausio 5 – 12, sausio 8 – 27, sausio 9 – 23, sausio 9 d. – 30, sausio 11 d. – 20, sausio 12, sausio 14 po 15, sausio 15 d. – 8, sausio 16 d. – 6 ir t. t.⁴⁴

Tačiau reikia pripažinti, kad nors ir Lietuvos vyriausybė ir pulko vadovybė dėjo visas pastangas, kad kariuomenė didėtų, I pėstininkų pulkas augo per lėtai. Savanoriai, tikriausiai paveikti besiantinančių bolševikų propagandos, negausiai plaukė į pulką ir pulkas augo lėtokai. Išsilavinę jaunuoliai traukė į Kauną, arčiau centro vadovybės, o į pulką ėjo daugiausia paprasti kaimo vaikinai, tačiau vargo ir skurdo užgrūdinti. Bolševikams užėmus Vilnių, savanorių stojimas į pulką, kaip matyti iš ankščiau pateiktos medžiagos, visai sulėtėjo⁴⁵.

⁴² Atsišaukimas //LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 62.

⁴³ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 49.

⁴⁴ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 14, 15, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 33, 34.

⁴⁵ I pėstininkų pulko pirmisji karo žygiai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 76

Savanoriai buvo raginami stojant į kariuomenę atvykti su savo rūbais ir atsigabenti patalynę. Tačiau kelis metus trukęs karas labai buvo nuskurdinęs Lietuvos žmones, todėl savanoriai atvykdavo labai prastais drabužiais, dažniausiai apsiavę klumpėmis ir tik vienas kitas atsinešdavo šiokią tokią patalynę.

Organizacinis pulko formavimo darbas

Kaip jau buvo minėta, gruodžio 21 d. buvo pradėta steigti pulko pirmoji kuopa, gruodžio 29 d. – antroji kuopa. Jos vadu paskirtas krn. Antanas Žemaitis. Tą pačią dieną kpt. A. Svilas pradėjo formuoti kulkosvaidžių komandą, į kurią iš karto buvo paskirti 2 karininkai ir 14 kareivių. Gruodžio 31 d. 1-ojo bataliono vadu paskirtas krn. Kazys Ladyga⁴⁶.

Gruodžio 22 d. pulko vadas įvedė budinčio karininko pareigybę bei kareivinių apsaugą po 7 kareivius kasdien⁴⁷.

Gruodžio 23-oji į pulko istoriją pateko kaip neigiama diena. Tą dieną iš pulko karių sąrašų, kaip pabėgę, buvo išbraukti eiliniai Česlovas Sedleckis ir Kostantas Juozapaitis, o eilinis Juozas Tamašauskas, kaip blogai besielgiantis, iš pulko buvo pašalintas⁴⁸.

1918 m. gruodžio 26 d. naujas krašto apsaugos ministras Mykolas Velykis pulko vadą J. Galvydį–Bykauską išskviečia į Vilnių. Vietoje savęs pulkui vadovauti vadas pavedė krn. K. Ladygai⁴⁹. Vilniuje J. Galvydis–Bykauskas sužinojo, kad ministras jį paskiria „vadu visų veikiančių kariuomenės dalių Vilniaus redyboje“, ir gauna įsakymą „ginti Vilniaus miestą ir Rytų Lietuvos rubėžius nuo einančios rusų kariuomenės“. Pulko vadui buvo įsakyta pagalbos kreiptis į vokiečius⁵⁰. Gruodžio 31 d. Galvydis–Bykauskas oficialiai Krašto apsaugos ministro įsakymu skiriamas visų karinių dalių, veikiančių Vilniaus srityje, vadu ir įsakoma ginti Vilnių ir Rytų Lietuvą nuo artėjančios rusų kariuomenės⁵¹. Tačiau pradėti vykdyti šios užduoties J. Galvydžiui–Bykauskui neteko. Vilnius buvo paliktas. Valstybės įstaigos persikėlė į Kauną.

Pulkui sparčiai didėjant, iškilo puskarininkių problema. 1919 m. sausio 13 d. buvo suorganizuota mokomoji kuopa, kurios vadu J. Galvydis–Bykauskas paskyrė sumanų ir energingą karininką I. Musteikį.

⁴⁶ Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 99; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 223-224.

⁴⁷ Įsakymas 1 p. p. 1918-12-21 Nr. 15 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 9.

⁴⁸ Įsakymas 1 p.p. 1919-12-23 Nr. 18 // Ten pat.

⁴⁹ Įsakymas 1 p. p. 1918-12-26 Nr. 21 // Ten pat, l. 11.

⁵⁰ Jankauskas V. Nepriklausomos Lietuvos generolai, V., Dailės akademijos leidykla, 1998, p. 26.

⁵¹ Krašto apsaugos ministerijai. Įsakymas Nr. 10, 1918 m. gruodžio 31 d. // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 21

Pulko vadui kasdien iškildavo vis naujų problemų. Nors kareivius pradėti mokyti pulko vadas nurodė jau nuo 1919 m. sausio 5 d. ir pagrindinius dalykus, kaip elgtis su ginklais apmokyti per 10–12 dienų, tačiau, nors savanoriai buvo mokomi gana intensyviai, bet be sistemos. Nors ir buvo parengta bendra programa, tačiau karininkų buvo nevienoda kvalifikacija, todėl kiekvienoje kuopoje tų pačių dalykų buvo mokoma labai skirtingai. Mokymui trukdė buvę didžiuliai šalčiai ir prasta kareivių apranga. Be to, dar pasitaikydavo ir nesusipratimų su vokiečiais. Galvydžio–Bykausko nuomone, su vokiečiais reikėjo palaikyti kuo geriausius santykius, o kai kurie pulko karininkai tebebuvo kategoriškai nusiteikę prieš, nenorėdavo nusileisti net smulkmenose⁵², kurie kartais vos nepereidavo į ginkluotus susirėmimus. Taip 1919 m. gruodžio mėn. 27 d., pulko vadui krašto apsaugos ministro kvietimu esant Vilniuje ir pulkui laikinai vadovaujant krn. Kaziuvi Ladygai, pirmą kartą pulko kareiviai areštuoja du vokiečių žandarus ir vieną sužeidžia. Viskas buvo dėl ginklų paieškų. Kaip rašo J. Čaplikas, 1918 m. gruodžio 27 d. buvo gauta žinių, kad pas kai kuriuos Alytaus gyventojus yra ginklų, kad jie duodami kartais ir plėšikams. Todėl l. e. pulko vado pareigas K. Ladyga išakė padaryti kratą pas įtariamus asmenis. Pulko kareiviams išėjus į miestą daryti kratų, prie jų prikibo vokiečių žandarai, įvyko susirėmimas, kuriame vienas vokiečių buvo sužeistas, o du nuginkluoti ir atvesti į pulko kareivines. Sužinoję apie tai vokiečiai pakėlė triukšmą ir norėjo nuginkluoti lietuvius, bet pastarieji – kiek jų buvo kareivinėse – apsiginklavo ir pasipylė grandine prieš atėjusius vokiečius. Vokiečiai pasitraukė ir paprašė pulko vadą atvykti pasikalbėti dėl incidento likvidavimo. K. Ladygai pasikalbėjus su vokiečiais paaiškėjo, kad jų kareiviai nežinojo apie lietuvius kareivius, ir todėl įvyko nesusipratimas⁵³.

1918 m. gruodžio 29 d. l. e. pulko vado pareigas K. Ladyga, siekdamas ateityje išvengti galimų nesusipratimų su vokiečiais, nustatė, kad visi pulko kariai, einantys su ginklu ant rankovės prie dešiniojo peties turi nešioti baltos drobės aštuonkampį, kuriame būtų išspaus tas pulko antspaudas o virš antspaudu – tautišku spalvų juostelė, kad, kaip rašoma įsakyme, „*kad galima būtų atskirti kareivį, kuris turi teisę nešioti ginklą, nuo paprasto piliečio, kuris tos teisės neturi*“⁵⁴. O gruodžio 30 d. K. Ladyga patvirtino pirmąją oficialią pulko karių dienotvarkę. Ji numatė:

6 val. ryto – kėlimasis;

7–7.30 – kava;

8–11.30 – užsiėmimai;

⁵² Gen.leit. Galvydis-Bykauskas. Iš atsiminimų // Mūsų žinynas, 1923, t. 5, p. 427.

⁵³ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 49.

⁵⁴ Įsakymas 1 p. p. 1918-12-29 Nr. 25 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 13.

- 12–12.30 – pietūs;
- 12.30– 14 – poilsis;
- 14–16.30 – užsiėmimai;
- 18 – vakarienė;
- 20 – patikrinimas;
- 21 – gulti miego⁵⁵.

Pulko kūrimasis neliko be vietos bolševikų dėmesio. Jie pulke bandė skleisti savo propagandą, agituoti. Vieną tokį atvejį J. Galvydis–Bykauskas aprašo savo atsiminimuose. Tačiau agitatoriams pulke sekėsi nekaip. O vieną tokį agitatorių kariai pagavo ir „*karininkų Ladigos ir Musteikio patarimu, buvo paguldytas ant žemės, numautos kelnės ir diržais jam įplakta*“⁵⁶.

1919 m. sausio 1 d. krn. V. Šaudzis pradėjo formuoti ūkio kuopą. Nuo sausio 2 iki sausio 5 d. įvairiems patarnavimo darbams buvo pasamdytos pirmosios moterys. Tai Marijona Treiderienė, Marijona Valterienė, Dominyka Kalinauskaitė, Leokadija Šalkauskiūtė ir Emilija Ligeikiūtė⁵⁷.

J. Galvydis–Bykauskas į pulką grįžo gruodžio 30 d. ir toliau formavo pulką. 1919 m. sausio 2 d. buvo suformuotas 2–asis pulko batalionas, vadu paskirtas krn. P. Tamašauskas, Vladas Skorupskis paskirtas 5–osios kuopos vadu ir jam įsakyta formuoti kuopą⁵⁸.

Apskritai J. Galvydziui–Bykauskui Alytuje buvo labai sunku. Nesant nuolatinio ryšio su vadovybe, stokojant oficialių, patikimų žinių, plito visokie gandai, kuriuos paneigti buvo ne taip jau paprasta. Be to, dar Vilniuje kilęs karininkų nepasitenkinimas pulko vadu didėjo ir baigėsi tuo, kol 1919 m. sausio 5 d. pulko vadas, sukvietęs karininkus, įsakė 1–ojo bataliono vadui su viena kuopa vykti į Lentvarį į frontą prieš bolševikus, kur dar prieš Naujuosius metus iš Vilniaus pasitraukė vokiečių dalys. Krn. K. Ladyga su neapginkluota ir maistu neapsirūpinusia kuopa atsisakė vykti į frontą, nes ten vos išlipus iš vagonų galėjo tekti susidurti su Kauno kryptimi, kur iš Vilniaus buvo persikėlusį Lietuvos vyriausybė, slinkusiais bolševikais ar po Vilniją pasklidusiais lenkų legionieriais. Nieko nepadėjo ir J. Galvydžio–Bykausko pastaba, kad kuopą viskuo aprūpinsią vokiečiai. Krn. J. Galvydis–Bykauskas už nusižengimą karinei drausmei įsakė adjutantui areštuoti K. Ladygą. Tačiau adjutantas irgi nepaklūsta įsakymui. Taip pat pasielgė ir kiti karininkai. J. Galvydis–Bykauskas pačiu grubiausiu būdu buvo nušalintas nuo pulko vado pareigų. Pulkui savavališkai ėmė vadovauti K. Ladyga.

⁵⁵ Įsakymas 1 p. p. 1918-12-30 Nr. 26/ // Ten pat, l. 14.

⁵⁶ Galvydis-Bykauskas J. Iš mano atsiminimų // Mūsų žinynas, 1923, t. 5, p. 427.

⁵⁷ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-11 Nr. 39 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 25.

⁵⁸ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-02 Nr. 29 // Ten pat, l. 17

Buvo sušauktas karininkų susirinkimas, kuris priėmė kreipimąsi į Vyriausiąją apsaugos štabą, kuriame paaiškino senojo pulko vado netinkamumą esamu momentu ir paprašė skirti naują pulko vadą.

Rašte buvo rašoma:

K. Ladyga

„Viršininkui Apsaugos štabo
1–mo lietuvių pėstininkų pulko karininkai (apicieriai) susirinkime 6 sausio 1919 metų, 10 val. vakare, svarstė klausimą organizavimo kariuomenės ir kaip kuo greičiausia sutverti pulką. Tarpe karininkų (apicierių) nusistačiusi nuomonė, kad dabartinis 1 lietuvių pėstininkų pulko vadas nesugeba organizuoti dabartiniame sunkiame laike pulko ir abelnai šiam momentui netinka, nes negali paimti iniciatyvos į savo rankas ir kitiem kliudo. Todėl kreipiamės su prašymu į Viršininką štabo, kad tai paaiškintumėt Apsaugos Ministeriui ir būtų paskirtas jo vietoje tinkamas karininkas 1 lietuvių pėstininkų pulko vadu. Karininkai 1–mo pulko daro tai vardan meilės savo Tėvynės.

Karininkai: Bilminas, Žemaitis, Kemežis, Gladutis, Genys, Šaudzis, Skimundris, L. Butkevičius, Kvedaravičius, Svyilas, Užga, Štukas, Čiukšys, Čaplikas, Šulga, Povilaitis, Skorupskis, Gerulaitis, Kadžys, Biveinis, Čarniauskas, Ladiga“⁵⁹.

Maždaug tuo pačiu metu krašto apsaugos ministras gavo ir J. Galvydžio–Bykausko raportą, kuriame prašoma įsakymo nevykdžiusius karininkus atiduoti karo teismui. J. Galvydis–Bykauskas rašė;

„Šiuo pranešu, kad karininkas Ladiga neišpildė mano įsakymo apie išėjimą Landvaravon. Buvo iš Ministerijos įsakymas, kad kareivius siųsti be ginklų (Landvaravoje vokiečiai turėjo duoti 250 šautuvų), o jis pradėjo reikalauti ginklų. Buvo žinia, kad ten vokiečiai duos 2 virtuves, dėl to aš įsakiau važiuoti be virtuvių, o jis pradėjo reikalauti laukinės virtuvės ir daugel kitų daiktų. Spėju, kad jo iniciatyva buvo sukeltas prieš mane maištas – pasirašė tam tikras skaičius karininkų, kurie, būdami patys kaipo karininkai labai mažai disciplinuoti, labai maža ko verti, pripažino mane neatatinkamu. Karininkas Ladiga taipgi neišpildė mano įsakymo apie atsistatydinimą nuo bataliono. Neišpildė mano įsakymo ir karininkas Čaplikas, ir Žemaitis, kurie nenorėjo priimti nuo Ladigos bataliono.

⁵⁹ LCVA, f. 513, ap. 3, b. 32, l. 235.

Pranešdamas apie aukščiau minėtus atsitikimus, prašau visus pasirašiusius karininkus, ypač karininkus Ladiga, Čapliką ir Žemaitį, kurie neišpildė mano ypatingo įsakymo, atiduoti po karo teismu.

Vadas 1-ojo pulko

*Karininkas Galvydis–Bykauskas*⁶⁰.

Ne visi pulko karininkai pasisakė prieš pulko vado nušalinimą. Jį bandė paremti krn. P. Tamašauskas. Jis išvyko į Kauną ir kariuomenės vadovybei bandė paaiškinti susidariusią padėtį pulke. Deja, jam ši išvyka brangiai kainavo. Už tai, kad jis savavališkai išvyko į Kauną, buvo paskelbtas dezertyru. Įsakyme pulkui rašoma: „Karininką Praną Tamašauską savavaliai pametusį tarnybą laikyti pabėgusiu iš pulko tarnybos nuo 11 sausio š. m., išbraukti iš pulko karininkų sąrašų ir įtraukti į sąrašą pabėgusių“⁶¹. O sugrižęs į pulką gavo 2 paras arešto⁶².

Tačiau ministras Mykolas Velykis nesiėmė ką nors skubiai spręsti, bet tik pavedė krn. Pranui Tvaronui ištirti padėtį pėstininkų pulke. Sausio viduryje atvykęs į pulką P. Tvaronas atliko kvotą. Šiuo atveju mums ne tiek įdomi pati kvota, kiek P. Tvarono pateiktas padėties pulke apibūdinimas (žr. priedą Nr. 2).

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad pulke buvo daug trūkumų, tačiau iš esmės jie buvo smulkūs, nereikšmingi, susiję su sunkia tiek Lietuvos, tiek pulko padėtimi. Tai buvo kūrimosi sunkumai, kurių išvengti buvo neįmanoma.

Po P. Tvarono apsilankymo pulke, Apsaugos štabas ir Krašto apsaugos ministerija sutiko atleisti J. Galvydį–Bykauską, remdamiesi vien formaliais ir gana nereikšmingais jo darbo trūkumais. Matyt, tiesiog nuspręsta nebeaštrinti situacijos. Tai patvirtina ir tas faktas, kad K. Ladygai oficialiai pavesta laikinai eiti pulko vado pareigas. Nepaklusimas įsakymui „*pamirštas*“ gal dar ir dėl to, kad, perėmęs pulką, K. Ladyga visgi įvykdė krn. J. Galvydžio–Bykausko įsakymą ir pasiuntė į Lentvarį ginkluotą karininko I. Musteikio vadovaujamą kuopą saugoti geležinkelio mazgą⁶³. Kuopa į Lentvarį atvyko sausio 5 d. K. Alšausko teigimu, čia ji iš vokiečių gavo 600 šautuvų. Anksčiau žadėtų apginkluoti milicijai 400 ir papildomai dar 200 (kitais duomenimis iš viso gavo tik 200 šautuvų – G. S.). Kadangi bolševikai jau buvo užėmę Vilnių ir veržėsi gilyn į kraštą⁶⁴, atvykusi į Lentvarį kuopa pateko į sudėtingą padė-

⁶⁰ Ten pat, f. 384, ap. 3, b. 35, l. 2.

⁶¹ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-15 Nr. 43 // Ten pat, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 30.

⁶² Įsakymas 1 p. p. 1919-01-17 Nr. 46 // Ten pat, l. 32.

⁶³ Jankauskas V. Lietuvos kariuomenės generolai, p. 26-27.

⁶⁴ LCVA,- f. 929, ap. 3, b. 888, l. 3; Alšauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 70.

tį. Jokių karinių dalių, išskyrus 28 kareivių būrį, vadovaujamą krn. Jurgio Bobelio, ten nerado, nesulaukė jokios paramos, o bolševikai beveik laisvai skverbėsi į Lietuvos gilumą. Kuopai, paėmus jai skirtus 200 vokiečių perduotų šautuvų, teko per Kaišiadorys trauktis Kauno link.

J. Galvydis–Bykauskas tai skaudžiai išgyveno. Nušalinimo nuo pareigų dieną jis vis kartojo, kad sugebėsiąs „*įvesti tvarką*“ ir surasiąs priemonių atsiscaityti su įžeidėjais⁶⁵.

Sausio 9 d. pulką pasiekė apsaugos ministro telegrama. Joje buvo rašoma: „*Vadui 1 lietuvių pėst. pulko tuojau atvykti į Kauną dėlėi tarnystės pasitarimų. Laike tamstos nebuvimo valdymą pulke perduoti kapitonui Ladygai. Apsaugos ministeris Velykis*“⁶⁶.

Be vadovybės pasikeitimų, esamos problemos pulke neišnyko. Ypač aktuali buvo ginklų problema. Ginklų pulkas pakankamai neturėjo – vien rusiški pasenusios „Mosin–Nagan“ sistemos 7,62 mm kalibro šautuvai. Savanorių nebuvo kuo aprenkti, maitinti. Kareivių maitinimui organizuoti 1919 m. sausio 2 d. buvo sudaryta krn. Prano Bizoko vadovaujama komisija, kuri Alytaus apskrities tarybos 1918 m. gruodžio 31 d. įgaliojimu pulko aprūpinimą maistu sprendė drauge su parapijų tarybomis. Jau 1919 m. sausio 1 d. krn. Juozas Tumas pulko vado J. Galvydžio–Bykausko buvo įgaliotas tartis su parapijų tarybomis dėl maisto pulkui pristatymo. Maistas, arkliai ir vežimai buvo rekvizuojami iš apylinkės pasiturinčių valstiečių. Vėliau pulkas, gavęs pinigų, už rekvizuotą maistą, arklus ir vežimus sumokėjo. Be to, buvo nemaža ūkininkų, kurie ir patys, niekieno neraginami, atveždavo maisto bei kitokių gėrybių⁶⁷.

Iš to, ką pavykdavo gauti, kareiviai buvo šiaip taip maitinami. Dienai jie gaudavo 678 g duonos, 143,5 g mėsos, konservų, silkų ar žuvies, 52,9 g riebalų, 129,2 g kruopų, žirnių ar pupelių, 70,4 g miltų, 135,7 g bulvių, 42,8 g daržovių, 17,4 g cukraus, 29,8 g druskos, 2,1 g svogūnų, 0,1 g pipirų. Trūko duonos, ypač mėsos, bulvių bei daržovių. Riebalų buvo suvartota daugiau nei normos leido, bet jie buvo duodami vietoj mėsos. Daug cukraus buvo keičiama sacharinu. Apskritai faktinis pulko maisto davinys buvo: apie 100 g baltymų, 58 g riebalų ir 530 g angliavandenių. Šio maisto kiekio aiškiai nepakako pulko kareiviam, tačiau daugiau nebuvo iš ko gauti⁶⁸.

Pagrindiniai pulko rangovai buvo Lazdijų kunigas Grajauskas, padėjęs apsirūpinti maistu bei pašaru, ir kiti tiekėjai: kaunietis Šeinas, Zingeris ir

⁶⁵ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 25.

⁶⁶ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-10 Nr. 38 // Ten pat.

⁶⁷ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 5, l. 15, 34; Ališauskas Kazys Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918-1920, p. 99; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 226.

⁶⁸ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 227.

Gurvičius iš Balbieriškio. Jie pristatinėjo pulkui viską – nuo šovinių iki arklių, odų bei batų. Tik jiems padedant, visos klumpės ir naginės buvo pakeistos į batus. Iki vasario 12 d. jie pristatė pulkui apie 600 porų kareiviškų batų⁶⁹.

Priešas vis giliau skverbėsi į Lietuvos teritoriją. Todėl pulkas 1919 m. sausio 7 d. užima prieš bolševikus vietovę Alovė–Daugai–Pataronys⁷⁰.

Sausio 9 d. įvyko ir kai kurių pasikeitimų pulko vadovybėje. Pulko adjutantą krn. J. Čaplikas buvo perkeltas į štabo viršininko pareigas, o adjutantų tapo krn. B. Bilminas⁷¹. Sausio 10 d. krn. J. Kasakaičiui įsakyta pradėti formuoti žvalgų komandą, sausio 11 d. ūkio kuopos vadui krn. V. Šaudziui įsakyta pradėti formuoti 6–ąją kuopą, krn. J. Sutkus patvirtintas pradėtos formuoti ryšių komandos viršininku, o krn. J. Tumas – 3–osios kuopos vadu⁷². Sausio 11 d. buvo ypatinga diena ir tuo, kad tą dieną iš pulko pabėgo net 12 kareivių⁷³. Tada tai buvo ypatinga padėtis, vėliau, kai į pulką pradėjo vykti mobilizuoti kareiviai, pabėgimai tapo kasdieniu reiškiniu.

Apie padėtį pulke l. e. pulko vado pareigas krn. Kazys Ladyga tą pačią 1919 m. sausio 11 d. pareiškime Krašto apsaugos ministerijai rašė:

„Skaitantis su dabartiniu šalies padėjimu ir pavojumi, kuris gresia, prašau duoti savo nurodymus pulko veikimui prieš rusus.

Žinant, kiek yra apmokinti mūsų kareiviai, ir iš kokio elemento jie paeina, turiu pranešti, kad, atėjus reikalui, stoti į kovą prieš bolševikus visai negalima. Pas kareivius pulke yra palinkimas prie bolševizmo – keletą dienų atgal 2–ojoje kuopoje buvusieji rusų kariuomenės kareiviai buvo pradėję vesti bolševikų agitaciją, kuri turėjo savo pasisekimų.

Sulaikymui negeistinos agitacijos visi kareiviai buvo priversti prie pasižadėjimo stojant ant pamatų nepriklausomybės Lietuvos ir jos piliečių savivaldos, klausyti visų valdžios įsakymų. Reikalaujant parašų, 14 kareivių nepasirašė, nepasirašiusieji tuojau buvo pašalinti iš pulko. Tuo nėra visai pasiektas tikslas, nes tarp kareivių klaidžioja tokie išsireiškimai: „prieš bolševikus neisim“, „su lenkais nesudidėsim“. Bet dar pas kai kuriuos kareivius yra pažiūros į bolševikus ne kaip į bolševikus, bet kaip į rusus. Tas, galima sakyti, pasiekta per agitaciją karininkų. Palinkimą mūsų kareivių į kairę aiškinu, kad pulke, apart kulkosvaidžių komandos ir 1–sios k[uo]pos] dvidešimt žmonių, visi kiti yra darbininkų (bernų), ūkininkų sūnūs. Šioje aplinkoje visai nestoja į kariuomenę, laukdami priversti-

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ K. Sabalyš. Trumpa mūsų kariuomenės 15 metų gyvavimo apžvalga // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 808, l. 169; Ališauskas K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 70.

⁷¹ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-19 Nr. 48 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 35.

⁷² Įsakymai 1 p. p. Nr. 38, 39/ Ten pat, l. 25.

⁷³ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-13 Nr. 41 // Ten pat, l. 29.

nos mobilizacijos. Gauti maždaug atsakomą elementą, kad sutverti pulką, kuris galėtų būti atsakomas savo paskyrimui, galima tik per priverstiną mobilizaciją. Kas link priverstinos mobilizacijos, aš kalbėjau su Alytaus apskrities taryba. Ji beveik sutiko, ir tikiuosi, kad greitai laiku tas bus čion padaryta. Preventuojama šaukti vyrus amžiaus nuo 20 iki 22 m; savanoriais gali ir jaunesni.

Pulkui labai reikalingi karininkai (oficeriai)⁷⁴.

Iš 1919 m. sausio 13 d. ataskaitos matyti, kad tą dieną pulke buvo 621 savanoris, tarp jų 33 karininkai, 3 karo valdininkai, 1 karo gydytojas. 226 kareiviai buvo komanduoti, tad be sergančių, laikinai paleistų ir dezertyravusių buvo 335 rikiuotės kareiviai. Daugiausia kareivių (152) turėjo 1-oji kuopa, 5-oji kuopa – 93. Pulkas turėjo 259 rusiškus „Mosiss–Nagan“ 1891 m. modelio šautuvus be durtuvų, 150 vokiškų šautuvų. 1919 m. sausio 15 d. pulkas turėjo 259 šautuvus ir 4 lengvuosius kulkosvaidžius. Tiesa, dauguma šautuvų buvo prastos kokybės, aprūdiję. Daug ir jų buvo surinkti iš kaimo gyventojų⁷⁵. 3 vokiškus „Maxim“ ir 1 „Parabellum“ 0147 kulkosvaidį. Tiesa, du iš jų buvo sugedę. Šautuvams turėjo 12 000 šovinių, o kulkosvaidžiams tik 2 000⁷⁶.

Reikia pastebėti, kad vokiečiai pirmojo pulko kareiviams oficialiai ginklus nešioti leido tik nuo 1919 m. sausio 10 d. Tiesa, šaltuosius ginklus kardus ir durtuvus kareiviai ir karininkai galėjo nešioti ir anksčiau, jiems leidimo nebuvo reikalaujama. Nuo sausio 10 d. viešai pasirodęs kareivis ar karininkas su šautuvu ar pistoletu turėjo turėti Generalkomando leidimą su antspaudu ir pulko vado ar štabo viršininko parašu. Nešiojantieji ginklus privalėjo ant rankovės turėti tautinių spalvų raištį su pulko antspaudu ir dėvėti pilką kepurę⁷⁷.

Daugėjant pulke kareivių, reikėjo žemiausios kategorijos vadų. Norint juos parengti, sausio 13 d. prie 2-osios kuopos krn. Zenonui Gerulaičiui įsakyta steigti pavaduotojų (instruktorių) mokyklą. Į ją iš kiekvieno kuopos buvo paskirti po 10 kareivių⁷⁸. Mokykla pradėjo veikti sausio 17 d. ir turėjo 32 mokinius⁷⁹.

Tą pačią dieną pulko vadas, vykdamas krašto apsaugos ministro 1919 m. sausio 6 d. įsakymą dėl savanorių pasižadėjimo, įsakė iki sausio 15 d. užpildyti pasižadėjimo lapelius. Kariai pasirašė po tokiu pasižadėjimo tekstu:

⁷⁴ L. e. 1 PP vado p. karininko K. Ladigos pareiškimas KAM dėl padėties pulko // Ten pat, f. 384, ap. 3, b. 35, l. 2.

⁷⁵ 1 pėstininkų pulko pirmieji karo žygiai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 76.

⁷⁶ Danilevičius Eugenijus. Gedimino pulkas // Karys, 1991, Nr. 5, p. 13; Jankauskas V. Kario kelias, p. 50.

⁷⁷ 1 pėstininkų pulko pirmisji karo žygiai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 76.

⁷⁸ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-13 Nr. 41 // Ten pat. b. 1, l. 28.

⁷⁹ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-19 Nr. 48 // Ten patl. 35.

„Aš, čia pats pasirašęs kilęs iš apskrities valsčiaus kaimo gimęs mėnesį d. metų, kaip pilnateisis Lietuvos valstybės pilietis, niekieno neverčiamas įstoju į Krašto apsaugą „...“ pulką ir pasižadau nesigailėdamas savo sveikatos nei gyvasties ginti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Pasižadau šventai pildyti visus piliečio kareivio priedermes dedamas ant manęs laikinų valstybės įstatymų ginant per šiuos pasižadėtus metus laisvę ir Tėvynę.
..... mėnesio d. 1919 m.“⁸⁰

Sausio 15 d. K. Ladyga į Kauną siunčia naują pranešimą. Jame jaučiama neveltis dėš susidariusios situacijos. Jis rašo „*Nežinau ką toliau veikti? Rusams užėmus Vilnių, visa Dzūkija apmirė: į pulką savanoriai nebeina, nors ir anksčiau jų čionai neperdaug buvo. Savanoriai į pulką atėjo daugiausia bernų – basi, nuogi ir dar nėra galės jų aprengti, apauti. Girdėjau, kad į Kauną traukia daugiau savanorių ir tie savanoriai yra apsirengę, apsiavę. Ar negalima būtų iš jų keletą šimtų atsiųsti į Alytų. Geistina būtų, kad pulke būtų kitokio elemento (iš ūkininkų), nes kitaip pakraipa pulko gali virsti blogon pusėn.*“

Ant šio pranešimo krn. Mykolas Velykis 1919 m. sausio 18 d. užrašė rezoliuciją „*Pranešti, kad greitai laiku bus apvilkti ir apauti. Kareivių šiuo laiku siųsti negalima*“⁸¹.

Karininkų trūko ne tik 1–ajam pėstininkų pulkui. Jų trūko ir kitose formuojamose karinėse dalyse, todėl 1919 m. sausio 15 d. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė paskelbė karininkų mobilizaciją. Nutarimas skelbė, kad „*Tarnavusieji armijoje visų ginklų rūšių oficeriai, podpraporščikai, unteroficvieriai bei valdininkai iki 45 m. yra mobilizuojami. Jie turi atvykti Lietuvos kariuomenėn Kaunan, Alytun ar Gardinan, kur kam arčiau, ir kreiptis į vietines lietuvių komendantūras. Vietinė vyriausybė turi pasirūpinti, kad jie atvyktų į minėtas vietas ne vėliau š. m. vasario 1 d. Neatvykę laiku, bus patraukti teisman.*“⁸²

Tą dieną, t. y. sausio 15 d., pulke jau buvo du batalionai. 1–asis batalionas, vadovaujamas krn. Igno Musteikio, turėjo 1–ąją kuopą, vadovaujamą krn. Petro Genio ir 2–ąją kuopą, vadovaujamą krn. Antano Žemaičio, bei kulkosvaidžių kuopos užuomazgą, kuri turėjo du kulkosvaidžius, tiesa, be stovų, iš kurių vienas buvo tik mokomasis ir kautynėms netiko. Kuopos vadu buvo paskirtas krn. Aleksandras Svilas. Ši kuopa ypač pasižymėjo savo moralinėmis savybėmis, nes joje buvo daug savanorių moksleivių.

⁸⁰ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-13 Nr. 41 // Ten pat, l. 28.

⁸¹ L. e. 1 P P vado p. K. Ladygos pranešimas KAM štabui dėl pulko formavimo // Ten pat, f. 384, ap. 2, b. 61, l. 16.

⁸² Laikinosios vyriausybės žinios, Nr. 2-3, 1919 sausio 16 d.

2-asis batalionas, vadovaujamas krn. Prano Tamašausko, turėjo 5-ąją, vadas krn. Vladas Skorupskis, ir 6-ąją, vadas krn. Vincas Šaudzis, kuopas bei pradėtą steigti 7-ąją kuopą, vadovaujamą krn. Broniaus Bilmino. 1-oji, 2-oji, 5-oji, 6-oji kuopos turėjo maždaug po 80–90 kareivių, steigiamoje 7-oje kuopoje buvo apie 30. Be to, pulke buvo mokomoji komanda, tada vadinama pavaduotojų mokykla, vadovaujama krn. Zenono Gerulaičio. Joje buvo apie 30 savanorių, ryšių komanda ir ūkio dalinys. Pulke buvo apie 600 savanorių, tiesa, ne visi turėjo ginklus⁸³.

Sausio 20 d. KAM štabo viršininkas I pėst. pulko vadui nusiuntė nurodymus dėl pulko formavimo. Jame buvo nurodoma, kad pulko formavimą tęsti toliau. Pulko vadui pasiūlė, kad savanoriams iš anksto reikia pranešti, kad jie atvyktų turėdami reikalingiausius daiktus: batus, šiltus drabužius, baltinius, antklodę, be to, pranešti, kad už jų naudojimą bus sumokėta Tiekimo skyriaus nustatyta kaina.

Be to, štabo viršininkas pranešė, kad greitai iš Vokietijos bus gauta amunicijos, šautuvų ir kulkosvaidžių. Šiuo klausimu į Gardiną jau išvyko Vyriausybės atstovas. Štabo viršininkas tuo pačiu pranešė, kad naujokų iš Kauno pulkas negaus, karininkų trūkumą tikimasi išspręsti paskelbtos mobilizacijos pagalba, o karininkų nesuintinėti maitinimo reikalais, tam panaudoti valdininkus⁸⁴.

Augant pulkui, augo ir jo išlaidos. Tuo tarpu lėšos nors ir augo, bet buvo nepakankamos. Taip lapkričio mėn. pulko reikmėms buvo skirta tik 2 800 markių, gruodžio mėn. pulkas gavo per 100 000, o nuo sausio 1 d. iki vasario 11 imtinai buvo skirta per 1 milijoną markių⁸⁵.

Sausio 23 d. įsakyme pulkui l. e. pulko vado pareigas krn. K. Ladyga paskelbė, kad pulke „*dėlei suvienijimo visų kariškių į vieną šeimyną, geresnio ir naudingesnio praleidimo liuoso laiko steigiamas pulke kariškių klubas*“. Buvo išdėstyti pagrindiniai klubo veiklos principai⁸⁶.

Tuo metu pulke vėl keičiasi vadovybė, nes revoliucinis pulko vado J. Galvydžio–Bykausko pašalinimas kariuomenės vadovybei kėlė nerimą. Sausio 25 d. 1-ojo pėstininkų pulko vadu skiriamas senas buvęs carinės Rusijos kariuomenės karininkas Valerijonas Ramanauskas, o laikinai ėjęs pulko vado pareigas krn. Kazys Ladyga nušalinamas nuo vadovavimo pulkui ir grąžinamas į bataliono vado pareigas. Tuo pačiu įsakymu karininkas Antanas Juozapavičius skiriamas I pėstininkų pulko vado pagalbininku nuo 1919 m. sausio 25 d.⁸⁷ Tomis

⁸³ Ališauskas Kazys. Lietuvos kovos dėl nepriklausomybės 1918-1920, p. 100, 126, 143.

⁸⁴ KAM štabo nurodymas 1 PP vadui dėl pulko formavimo // LCVA, f. 384, ap. 2, b. 61, l. 23.

⁸⁵ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 226.

⁸⁶ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-23 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 39.

⁸⁷ Krašto apsaugos ministerijai įsakymas 1919 m. sausio 25 d. Nr. 20 // Ten pat, l. 54.

Įsakymas
1 pėstininkų pulkui
N. B. ✓
Povietės myrius.

2 vasario 1919 m.

Alytus.

Dėjuojantis pulkas karu. Deudulis
Dė. aut 3 vasario kariuomenos ^{Deudulis} ~~Mačionis~~
Dėjuojanti kuopa
§1.

Skelbiu krasto Apraugo Ministrų kabineto
§§ 2, 3, 4 nuo sausio 25 d. t. m. N. 20.

§2. Kariuomenos Pomažonių skiriu vadu 1-o
pulką nuo 25. 1. t. m.

§3. L. e. p. vado 1-o pulko kariuomenai Lady-
gai pildyti trisdešimties savo pareigas vado
bataliono.

§4. Kariuomenos Juorapavičius skiriu pagalbi-
ninku vado 1-o pulko nuo 25. 1. t. m.
§2. ✓

Kariuomenai Tamašauskiui pildyti 2-o ^{Lin-}
taliono. Kariuomenai Snorupskieni ir Sturui
gauti prie pildymo savo trisdešimties pareigų
§3. ✓

Kariuomenai santarę ^{Polišlaugis} Alymauskas

Įsakymas dėl Valerijono Ramanausko skyrimo 1-ojo p. p. vadu /LCVA, f. 513, ap.
1, b. 1, l. 54.

krn. Valerijonas Ramanauškas

1919 m. vasario 3 d. buvo išleistas įsakymas I pėst. pulkui, kurio pirmas paragrafas skelbė: „Sulig įsakymo Krašto apsaugos ministerijos nuo 25 sausio š. m. Nr. 20, valdymą pulko perduodu karininkui Juozapavičiui. Karininkas Ladyga“⁸⁹. 1919 m. vasario 11 d. įsakyme Nr. 28 Krašto apsaugos ministerijai sakoma: „Karininką Juozapavičių, laikinai priėmusį 1–mą pėstininkų pulką, skaityti laikinai pildantį pareigas vado 1 pėstininkų pulko nuo 1919 m. vasario 4 dienos“⁹¹.

krn. Antanas Juozapavičius

dienomis pasikeitė ir pulko adjutantais. Sausio 27 d. krn. B. Bilminas buvo paskirtas pradėtos steigti 7-osios kuopos vadu, o adjutantu paskirtas krn. V. Žadeika⁸⁸.

1919 m. sausio 28 d. krn. V. Ramanauškas neperėmė I pėst. pulko vado pareigų, todėl Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininkas krn. Pranas Liatukas įsakė krn. Antanui Juozapavičiui perimti pulką ir laikinai eiti pulko vado pareigas. 1919 m. sausio 31 d. įsakymą pulkui Nr. 64 pasirašė K. Ladyga. Jame sakoma: „Atvykusį sausio 30 d. š. m. sulig įsakymo Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininko nuo sausio 28 d. š. m. karininką Juozapavičių laikyti akivaizdoje pulko“⁸⁹

1919 m. vasario 11 d. įsakyme Nr. 28 Krašto apsaugos ministerijai sakoma: „Karininką Juozapavičių, laikinai priėmusį 1–mą pėstininkų pulką, skaityti laikinai pildantį pareigas vado 1 pėstininkų pulko nuo 1919 m. vasario 4 dienos“⁹¹.

Reikia pasakyti, kad pulke buvo ne per geriausia padėtis. Kai kurie pulko karininkai girtuokliavo bei netinkamai elgėsi su kareiviais. Užsiėmimai su jais vyko nereguliariai, nes pulkas turėjo saugoti labai plačią fronto teritoriją, todėl kareiviai turėjo dažnai eiti į sargybą. Be to, daug kareivų tvarkė kareivines, nes, neturint lėšų, kareivinių remontą teko atlikti patiems kareiviams⁹².

⁸⁸ Įsakymas 1 p. p. 1919-01-29 Nr. 62 // Ten pat, l. 48; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 224.

⁸⁹ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 51

⁹⁰ Ten pat,

⁹¹ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 50.

⁹² Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918-1920, p. 53.

Tuo tarpu padėtis buvo įtempta. Jau nemažoje Lietuvos dalyje šeiminingo bolševikai. Kad palengvintų kontroliuojamą padėtį, 1919 m. vasario 8 d, visoje Alytaus apskrityje buvo įvesta karo padėtis⁹³.

Perėmęs vadovavimą pulkui krn. Antanas Juozapavičius pulke ėmė įvedinėti tvarką. Kaip savo atsiminimuose rašo Pranas Tamašauskas: „... *pulkan atvyko naujai paskirtas pulko vado pareigas eiti karininkas Juozapavičius. Apskritai pulke, nesant tikro šeiminingo, buvo susidariusi tokia padėtis, kad atvykimas naujo viršininko buvo labai visų laukiamas. Nors tokioms atsakingoms pareigoms, kaip vadovauti dar tik pusiau suorganizuotam pulkui, jis atrodė per jaunas, be gyvenimo ir tarnybos patyrimo, apie ką ir pats dažnai nusiskųsdavo, bet vadovybės pasikeitimas vis dėlto turėjo teigiamos įtakos: pulko formavimas įgavo naujų impulsų, o kasdienis pulko gyvenimas pagyvėjo, surimtėjo [...]* Karininkas Juozapavičius darė gerą įtaką pulkui ne tiek autoritetu ar tarnybos žinojimu, kiek asmenišku pavyzdžiu. Aiškiai visiems matėsi jo darbštumas, rūpestingumas, pastangos įsigilinti į pulko administravimo detales ir kasdieninius reikalus; visur buvo matyti jo nuoširdūs norai iš savanorių padaryti tikrus, karo metui tinkamus, karius. Būdamas aukštos moralės, visomis savo fizinėmis ir dvasinėmis pajėgomis buvo atsidavęs jam pavestoms sunkiai įveikiamoms pareigoms. Turėdamas karštą būdą, o iš kitos pusės, būdamas atsargus, reikalavo ne tik iš savęs, bet ir iš kitų būti pasiruošusiems sukikti įvairius netikėtumus“⁹⁴.

Tarp neatidėliotinių klausimų, kuriuos A. Juozapavičiui teko spręsti, buvo pulko vidaus gyvenimo norminimas pagal visuotinai pripažintus kariuomenės tvarkymosi principus. Čia jis rėmėsi savo kaip karininko sukaupta patirtimi, ypač dirbant Atskirajame lietuvių batalione Vitebske. Nustatydamas vadovybės informavimo apie padėtį pulke tvarką, 1919 m. vasario 8 d. įsakyme A. Juozapavičius nurodė: „*Visoms kuopoms ir komandoms įsakau kasdien pristatyti pulko raštinėn dienos žinias ligi 8 ½ val. ryto pagal sekančią schemą*“. 1919 m. vasario 9 d. įsakyme A. Juozapavičius sunormino vidaus tarnybos raportus arba, kaip jis vadino, pareiškimus, pateikdamas jų formas žodžiu bei raštu, nurodydamas jų vykdymo tvarką. Antai budinčiojo karininko raporto (pareiškimo) pulko vadui formulė tokia: „*Ponas vade, 1 pėstininkų pulke laike dežuravimo jokių atsitikimų nebuvo (o jei buvo, tai pranešti tuos atsitikimus)*“. Atitinkamai turėjo raportuoti ligoninėje budintis vyresnysis gydytojas, karininkas, perduodantis budėjimą, kuopoje budintis karininkas – bataliono ar pulko vadui. Įsakyme nurodyta, kaip budintysis karininkas raštu turi pateikti rytinį bei vakarinį raportus⁹⁵.

⁹³ Ten pat, p. 227.

⁹⁴ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 53.

⁹⁵ Įsakymas 1 p. p. 1919-02-09 Nr. 77 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 64-65; Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 53-54.

Gerai suvokdamas, kokią reikšmę sąmoningai pavaldinių drausmei turi įsakymų bei nurodymų žinojimas, A. Juozapavičius pareikalavo, kad įsakymai pulkui kasdien būtų skelbiami kuopose bei komandose. Minėtame įsakyme jis nurodė: „*Patėmijau, kad įsakymai pulkui ne visuomet perskaitomi kuopose ir komandose. Kuopų vadams ir komandų viršininkams atkreipti į tai dėmė*“⁹⁶.

Pulko vadui A. Juozapavičiui labai rūpėjo stiprinti karininkų vaidmenį, ugdyti atsakomybės už patikėtas pareigas jausmą. Jau pirmuoju savo 1919 m. vasario 4 d. įsakymu Nr. 70 jis nubaudė karininką Povilą Dundulį areštu dviems paroms „... *už nevykusį pildymą pareigų dežuruojančio karininko ir neprideramą elgesį su kareiviais*“. Vasario 6 d. įsakymu A. Juozapavičius nurodė: „*Pastebėjau, kad kuopų vadai, išeidami iš stovyklos, nepalieka savo vietoje pavaduotojų; batalionų vadams į tai atkreipti dėmė*“. Pulko kvartirmeisteriui karo valdininkui Simui Užgai tuo pačiu įsakymu pareikštas papeikimas „... *už netikusį savo pareigų pildymą*“. Minėtame įsakyme yra du su karininkų drausme susiję punktai: „*Patėmijau, kad karininkai be leidimo naudojami svetimais arkliais. Batalionų vadams atkreipti į tai dėmė*“; „*Patėmijau, kad ypač vakarais ne kartą girdėtis neleistinas šaudymas. Visiems vadams bei viršininkams įsakyti savo pavaldiniams, kad tokių atsitikimų daugiau nebebūtų*“⁹⁷.

Daug rūpesčių A. Juozapavičiui kėlė pulko materialinis aprūpinimas, ypač kareivinių būklė. P. Ruseckas rašė: „*Atvykę Alytaus kareivines rado kuo baisiausioje padėtyje. Nebuvo, žinoma, jokių sandėlių, jokio maisto ar kito ko atsargos. Viską turėjo ant greitųjų gauti ir pasirūpinti*“. Pasak A. Keblaičio, beveik visos kareivinės buvo be langų, be durų, apšviečiamos balansomis. Ankstesnieji pulko vadai šių klausimų nė nebuvo pradėję spręsti. A. Juozapavičius 1919 m. vasario 4 d. sudarė komisiją ir pavedė jai parengti kareivinių remonto sąmatą. Vasario 8 d. jis patvirtino komisijos pateiktą remonto sąmatą – 53380 rublių⁹⁸.

Tiesa, nuo 1919 m. pasikeitė pulko aprūpinimas maisto produktais. Jeigu iki tol maisto produktus iš pasiturinčių valstiečių rekvizuodavo pulko atstovai, tai nuo vasario mėn. pulką maistu pradėjo aprūpinti Suėmimo komitetai⁹⁹.

A. Juozapavičius toliau tęsė I pėst. pulko komplektavimą. 1919 m. vasario 4 d. jis priėmė šešis savanorius: Juožą Kubilių, Andriejų Kriščiūną, Juožą Kazlauską, Vincą Griškelių, Juožą Baukšą ir Antaną Glušauską. Vasario 6 d. A. Juozapavičius priėmė į tarnybą karininką Kazį Skučą ir paskyrė jį Alytaus

⁹⁶ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 61.

⁹⁷ Ten pat, l. 57, 58, 61; Aničas J. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 54.

⁹⁸ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 54.

⁹⁹ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 226.

apskrities komendantu su kuopos vado teisėmis ir kartu paskyrė eiti Alytaus apskrities milicijos viršininko pareigas. Vasario 7 d. į tarnybą buvo priimtas karininkas Antanas Švambaris–Švebrauskas ir paskirtas puskarininkių mokyklos viršininko pavaduotoju¹⁰⁰.

A. Juozapavičiaus paskyrimu eiti pulko vado pareigas liko nepatenkintas krn. K. Ladyga. Vasario 5 d. jis parašo prašymą atleisti jį iš kariuomenės. Vasario 9 d. K. Ladyga iškviečiamas į Kauną ir paskiriamas karininku ypatingiems reikalams prie krašto apsaugos ministro. 1-ojo bataliono vadu krn. A. Juozapavičius paskiria krn. I. Musteikį¹⁰¹.

Pradėjęs vadovauti pulkui, krn. A. Juozapavičius jau vasario 4 d. kreipėsi į KAM štabą prašydamas krn. V. Ramanausko neskirti pulko vadu. Kariuomenės vadovybei niekaip nereaguojant vasario 10 d. jis rašo naują raštą: „*Pranešu, kad ūkio skyriaus viršininkas gavo užklausimą nuo k-ko Ramanausko, ar prirengtas jam butas su visiais patogumais? Prašau k-ko Ramanausko nesiųsti į 1 pulką. Jo atvažiavimas sukels daug nesusipratimų ir nemalonumų. Vadas pulko gali būti ypata, gerai kalbančia lietuviškai ir žinančia dabartinio kareivio psichologiją*“.

Aprašydamas šį epizodą V. Jankauskas daro išvadą, kad krn. A. Juozapavičius, siekdamas užsitikrinti sau visišką veiklos laivę sudėtingoje situacijoje, kaip trukdį matė ne tik paskirtąjį pulko vadą, bet ir krn. K. Ladygą¹⁰².

Didelė pulko vado A. Juozapavičiaus problema buvo santykiai su vokiečių įgula Alytuje. Tuo metu Alytuje vokiečių kariuomenės buvo: keturi pėstininkų batalionai, prie kiekvieno – po vieną kulkosvaidžių kuopą; artilerijos brigada – 4 baterijos po 4 pabūklus kiekvienoje; raitelių eskadronas, išsklaidytas po Alytaus apylinkes. Visos tos dalys priklausė 169 apsaugos brigadai. Apie vokiečių kariuomenės moralines savybes P. Biržys rašė: „*Ištvirkinti, išlepinti, nežiną žiaurumo ribų, jausdami besiartinančių valandą, kada jiems reikės iš Lietuvos išsinešdinti, savivaliavo, vogė, plėšė, kankino ir skriaudė miesto ir apylinkių gyventojus*“. Todėl suprantamas A. Juozapavičiaus nusistatymas prieš vokiečius. Pasak K. Skučo, jis „... tik svajojo apie tai, kaip ir koku būdu nuginkluoti vokiečių įgulą ir tuo būdu įsigyti ginklų ir visa kita, reikalinga pulkui, ir padaryti galą vokiečių viešpatavimui ir jų plėšimams gyventojų“¹⁰³.

1919 m. vasario 8 d. pulko štabe buvo gauta žinia, kad vokiečiai plėšia krautuves ir gyventojus. Pulko vadas A. Juozapavičius įsakė išsiųsti į mies-

¹⁰⁰ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 55.

¹⁰¹ Jankauskas V. Kario kelias, p. 51.

¹⁰² Ten pat, p. 52.

¹⁰³ Aničas Jonas. Karininkas Antanas Juozapavičius, p. 55.

tą sustiprintus patrulius. Patruliuojantys kareiviai apie 12–13 val. iš vienos krautuvės išgirdo riksmą. Įėję į vidų rado tris vokiečių kareivius, plėšiančius krautuvę. Vokiečiai durtuvais prispyrę prie sienos savininką žydą, reikalavo kasos pinigų. Plėšikai buvo suimti ir nuvaryti į pulko daboklę. Vokiečiai bandė jėga išvaduoti suimtuosius, bet jiems nepavyko. Konfliktas buvo išspręstas tik po to, kai iš Kauno atvyko aukštas vokiečių karininkas ir paprašė pulko vadą A. Juozapavičių paleisti suimtuosius¹⁰⁴.

Nors šį epizodą daugelis autorių aprašo, kaip A. Juozapavičiaus principingumo įrodymą, tačiau vargu, ar šis jauno vado poelgis buvo naudingas tada dar silpnam pulkui.

Pulko kovų su bolševikais pradžia

Siekdami užimti Kauną supamuoju manevru iš pietų pusės, bolševikų armijos vadovybė 1919 m. pradžioje ėmė ruošti karinei operacijai Alytaus kryptimi. Iš patekusio į Lietuvos karinės vadovybės rankas 1919 m. vasario 6 d. slapto įsakymo bolševikų veikiančiajai armijai matyti, jog ji planavo naktį iš vasario 8 į 9 d., pasinaudodama sukilusiais darbininkais bei valstiečiais, pradėti visame pietų fronte bendrus greitus ir ryžtingus veiksmus. Kiekviename iš operacijai numatytų pulkų turėjo maždaug po 1000 karių. Vasario 8 d. bolševikų III ir IV šaulių pulkai turėjo išvykti iš Butrimonių miestelio, Punios rajone persikelti į kairįjį Nemuno krantą ir vasario 9 d. rytą, apeidamas Alytų Kaniūkų kaimo rajone, atkirsti Lietuvos kariuomenės susisiekimą ir ryšius su Kaunu bei Suvalkais. III šaulių pulkas, žygiuodamas pagal plentą Varėna–Alytus, turėjo užimti Merkinę ir Alytų. Užimant nurodytas vietas, įsakyta visomis priemonėmis siekti palaužti bet kokią galimą lietuvių bei vokiečių pasipriešinimą. Šiai operacijai vadovauti buvo paskirtas III šaulių pulko vadas Vasiukovas, jo padėjėjais Grinkovas ir Belizoko bei politinis komisaras Vavilovas¹⁰⁵.

Krašto apsaugos ministerijos vadovybė, gaudama nerimą keliančias žinias, jau 1919 m. sausio 16 d. įsakė I pėst. pulko vadui vykdyti bolševikų pozicijų tolimas žvalgybas net iki sąlyčio su jais. Buvo nurodyta turėti slaptus žvalgus Varėnos ir Valkininkų geležinkelio stotyse, taip pat susisiekti su slaptais žvalgiais Vilniuje. Visą surinktą apie bolševikus medžiagą pulko vadovybė turėjo perduoti Krašto apsaugos ministerijos štabui. Be to, buvo

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 52.

įsakyta spartinti I pėst. pulko formavimą¹⁰⁶. Tačiau, kaip jau buvo minėta, pulko formavimui visko trūko, o paramos Krašto apsaugos ministerija suteikti daug negalėjo.

Sausio 22 d. krn. I. Musteikiui duotas įsakymas su būriu (36 kareiviai) išžvalgyti Daugų apylinkes. Buvo gauta žinių, kad į Daugus (22 km. nuo Alytaus) apvyko 200 bolševikų, todėl I. Musteikiui įsakyta šias žinias patikslinti. Dauguose minėtų bolševikų nerasta. Juose rasti tik du rusų–bolševikų kareiviai, kurie paimti į nelaisvę¹⁰⁷.

Belaisviai pranešė, kad sausio 21 d. pas juos buvo atvykę vokiečiai. Jie, pasikalbėję su komisaru, grįžo atgal Alytaus link.

Po poros dienų l. e. pulko vado pareigas kar. K. Ladyga, gavęs papildomų žinių, siunčia Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininkui telefonogramą, kurioje nurodo, kad žvalgybos žiniomis, I Pskovo pulko 2–oji kuopa užima Bobriškio ir Vežonio kaimus į rytus nuo Daugų. 3–ioji kuopa Druckūnus. Viena kuopa iš Varėnos išvyko Perlojos kryptimi. Bolševikai laukia paramos. Kai ateisią du pulkai ir artilerija, eisią prie Nemuno¹⁰⁸.

Situacija buvo labai rimta. Vokietijos X armijos daliniai jau buvo beveik baigti evakuoti į Vokietiją, ir net neturėjo pakankamai jėgų užtvarams sudaryti. O ir tie, kurie buvo likę, buvo pakrikę, juose buvo stipri spartakininkų įtaka.

Kadangi Lietuvai, Latvijai ir Lenkijai grėsė pavojus atsidurti bolševikų rankose, tuo susirūpino Antantės vadovybė. Santarvininkai pareikalavo iš vokiečių aktyviai veikti prieš bolševikus ir išlaikyti liniją Gardinas–Kaunas–Mintauja. Bare Alytus–Kaišiadorys vokiečiai turėjo po vieną silpną batalioną prie abiejų geležinkelio linijų. Ties Alytumi vokiečiai laikė šokią tokią demarkacijos liniją, buvo pastatę raitelių užkardą Pateronyse.

Alytuje buvo vokiečių raitelių ir pėstininkų, be to, tomis dienomis į Alytų atvyko ne visos sudėties 3–asis prūsų husarų pulkas¹⁰⁹.

Artėjant prie Alytaus bolševikams, pasikliauti vien vokiečių užtvaramis nebuvo galima. Politikuojuantys spartakiečiai ieškojo ir turėjo įtartinų santykių su bolševikais. Be to, I pėst. pulko įgula buvo susitelkusi Alytaus Vilniaus pusėje, o vokiečių įgula už Nemuno, Suvalkų pusėje. Tai sudarė ypač daug rūpesčių pulko vadovybei, nes buvo jaučiama, kad pulkas gali atsidurti tarp dviejų priešų.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 53.

¹⁰⁷ I pėstininkų pulko pirmieji karo žygiai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 78 a.p.; K. Sabalys. Trumpa mūsų kariuomenės 15 metų gyvavimo apžvalga // LCVA, f. 929, ap. 3, b. 808, l. 169.

¹⁰⁸ I pėstininkų pulko pirmieji karo žygiai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 78 a. p.

¹⁰⁹ Ten pat, l. 79 a. p.

Nepasitikint vokiečių statytomis užtvaramis, sausio 24 d. 2-ajai kuopai duotas įsakymas pastatyti užtvaras kaimuose Domenkonys, Venčiūnai, Uliškiai – į rytus nuo Peteronių, kad apsisaugotų nuo bolševikų puolimo iš rytų pusės. Kuopai buvo priskirtas sunkusis kulkosvaidis. Su vokiečiais palaikomas ryšys. Sausio 24 d. 14 val. kuopa užėmę nurodytas teritorijas. Jau tos dienos vakare 18 val. buvo nuo Daugų pusės pastebėti joją du raiteliai bei į juos paleistas pirmasis šūvis. Raiteliai skubiai spruko į mišką. Bolševilkai pasirodė ir prieš lietuvių užtvaramis Venčiūnuose.

Bolševikų žvalgai ėmė sekti lietuvių užtvaramis, tačiau svarbesnės jų jėgos tebuvo telkiamos Daugų–Varėnos rajone. Slaptus žvalgus į bolševikų pusę siuntė ir lietuviai.

Sausio 27 d. užtvaramis aplankė pulko vadas. Kareivių nuotaika buvo gera, tačiau turėdamas galvoje ypatingai platų barą, kurį tenka pulkui saugoti, pulko vadas prašė krašto apsaugos ministro paramos Alytaus įgulai. Ministerijos štabas prašomos paramos neatsiuntė¹¹⁰. Kodėl taip įvyko tiksliai atsakyti negalime, matyt neturėjo ką pasiūlyti.

Bolševikams artėjant, vokiečiai iš Peteronių pasitraukė. Tai matyti iš krn. A. Žemaičio pranešimo pulko vadui: „Pranešu, kad surinktomis žiniomis vokiečiai iš Peteronių ir Švobiškio išėjo. Iš karininko Šulgos pranešimo matosi, kad yra pavojus 2-os kuopos pirmam būriui, nes turima žinių, kad bolševikai rengiasi žygiuoti pirmyn. Dėl viso ko aš pats atvykau su vienu būriu į Švobiškių k. ir čia sostojau. Būsiu iki ryt dienos... Venčiūnuose liko viršila su ketvirtu būriu.

2. kuopos vadas karininkas Žemaitis“¹¹¹.

Vokiečiams pasitraukus, į jų stovėjimo vietas išsiunčiama 1-oji kuopa. Vadinasi, fronto baras dar labiau išsiplėtė.

Sausio 29 d. l. e. pulko vado pareigas krn. K. Ladyga vėl aplankė sargybas. Kareivių nuotaika buvo gera. Grįžęs į štabą, 2-ajai kuopai, už ypatingą budrumą, įsakymu pulkui pareiškė padėką.

Vokiečių raiteliams pasitraukus, tačiau bolševikams nepradedant puolimo, keletą dienų buvo ramu. Pulkui kuopos, keisdamos viena kitą, saugojo pulko užimtą frontą.

Vasario 9 d. krašto apsaugos viceministras krn. S. Zaskevičius pareikalavo iš 1-ojo pėstininkų pulko vado vieną kuopą pasiūsti į paramą Jezno gynybai. L. e. pulko vado pareigas krn. A. Juozapavičius įsakė 15 val. išvykti krn. A. Žemaičio vadovaujamai 2-ajai kuopai. Kuopa 16 val. išžygiavo į Prienus keliu Alytus–Balbieriškis–Prienui¹¹².

¹¹⁰ Ten pat, l. 78 a. p.

¹¹¹ Ten pat, l. 79.

¹¹² Trumpa Jezno kautynių apžvalga // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 379, l. 86.

Vasario 10 d. pulko vadas krn. Antanas Juozapavičius pasiuntė į Kauną raštą, kuriuo krašto apsaugos ministrą krn. M. Velykį informavo, kad Alytaus ruože susidarė pavojinga padėtis. Pulko vadas priekaištavo kariuomenės vadovybei, kad ji ne tik neatsiuntė žadėtų 200 kareivių, bat dar iš pulko paėmė viceministrui Stasiui Zaskevičiui priklausančią, krn. A. Žemaičio vadovaujamą, kuopą, ir taip dar labiau susilpnino pulką¹¹³.

Tą pačią vasario 10 d. įvyko I pėst. pulko vadovybės ir vokiečių karinės vadovybės pasitarimas. Tiek vokiečių tiek lietuvių turėta informacija apie bolševikų skverbimąsi vakarų bei pietų kryptimis buvo panaši. Susitikimo metu buvo aptartas bendras vadovavimo sujungtoms lietuvių ir vokiečių jėgoms klausimas. Kadangi vokiečių įgulos Alytuje vadas buvo generolas, jie ir pasiūlė I pėst. pulkui prasidėjus kovoms pereiti vokiečių brigados vado žinion. I pėst. pulko vadovybė iš principo tokiam pasiūlymui neprieštaraavo, tačiau pažadėjo konkrečiai į šį klausimą atsakyti tik po konsultacijų su kariuomenės vadovybe. Pasitarime taip pat buvo tariamasi dėl gynimosi pozicijų pasirinkimo, ryšių vienu su kitais palaikymo bei vieni kitų parėmimo lemtingais kovų atvejais. Vokiečiai siūlė nieko nelaukiant sudaryti gynybos planą, kovos pozicijas pasirinkti vietoje ir jas tinkamai parengti. Jie pakvietė lietuvius kitą dieną ryte atvykti į Uliškių kaimą. Nors vokiečių brigados vadovybė rodė didelį palankumą lietuviams, tačiau I pėst. pulko vadovybė jais nepasitikėjo ir į susitikimą neatvyko. Ji tik telefonu vokiečių vadovybės atsiprašė ir pareiškė į numatytą susitikimo vietą negalėsianti atvykti. I pėst. pulkas nutarė prieš bolševikus veikti savarankiškai¹¹⁴. Tai, ko gero, buvo pati didžiausia klaida, kurią padarė pulko vadas krn. A. Juozapavičius ir vadovaujantys pulko karininkai.

Vasario mėn. 12 d. prasideda smarkesnės kautynės su bolševikais ties Alytumi ir pačiame Alytuje. Pirmojo pulko dalys saugojo vietovę į rytus nuo Alytaus Švobiškės–Domantonys–Venciūnai–Uliškiai ir į šiaurę nuo Alytaus Padvariškės–Norgeliškės. Vokiečiai saugojo fronto liniją – Poterių geležinkelio stotis–Alovė–Butrimiškės. Be to, jie taip pat saugojo ir Merkinės–Perlojos kryptį¹¹⁵.

Krn. A. Žemaičio vadovaujamą kuopą vasario 9 d. perkėlus į Prienų–Jiezno vietovę, pulke beliko tinkamos kautynėms tik 1–oji, 5–oji, ir 6–oji kuopos. Taigi lietuviai, neturėdami pakankamai pajėgų, fronto liniją saugojo tik kai kuriose vietose, daugiausia kelius, tiltus, o ištisos vietovės, net po keletą ki-

¹¹³ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920, p. 54.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ Ten pat, p. 53.

lometų, buvo visai nesaugomos. Apie tai, be abejo, gerai žinojo ir bolševikų kariuomenės vadovybė, nes gana intensyviai žvalgė.

Vasario pradžioje Krašto apsaugos ministerijos štabas pranešė I pėst. pulko vadui, kad bolševikai ruošiasi pulti Alytų. Be to, pulko vadas gavo žinių apie bolševikų pajėgas ir iš vietos gyventojų, kad Alytaus kryptimi žygiuojanti apie 700 karių bolševikų vora, turinti 15 kulkosvaidžių ir 4 lengvasias patrankas. Bolševikų žygio tikslas buvo aiškus: pulti Alytų¹¹⁶.

Vasario 10 d. pulko vadas krn. A. Juozapavičius kreipėsi į Krašto apsaugos ministrą tokio turinio raštu:

„Šiuo pranešu, kad stovis fronto Alytuje pavojingas, apie pavojingumą stovio buvo pranešta Ponui Ministeriui savaite atgal, – tuomet pulkui reikalinga buvo duoti 200 kareivių iš Kauno, tas buvo pažadėta, bet ligšiolai nei vienas žmogus iš Kauno neatėjo ir dargi įsakius viceministeriui 9 vasario 1919 m. Nr. 3, tapo paimta viena kuopa l pulko jo nuožiūrai, kas susilpnino padėjimą Alytuje. Manau, kad išėjus iš keblaus padėjimo, reikalingi žmonės ir ginklai, kitaip gali būti katastrofa.

Ant šio rašto Krašto apsaugos ministras užrašė:

„Buvo kalbėta su vadu l pulko 11.II ir jus prašė, kad už kelių dienų grąžinti jam kuopą, o pakol palaukti. Karininkas Vėlykis“¹¹⁷.

Pulko vadui didelį nerimą kėlė ir šovinių rusiškiems šautuvams trūkumas. Pulkas vokiškų šovinių turėjo pakankamai, tačiau pulkas buvo ginkluotas rusiškais šautuvais. Krašto apsaugos ministerija žadėjo padėti, tačiau atsiųsti vokiškų šautuvų ji negalėjo, nes ginklų transportas iš Vokietijos vėlavo. Į Kauną išvyko krn. P. Gladutis, tačiau, kai jis atvažiavo su šoviniais, mūšis su bolševikais jau buvo prasidėjęs¹¹⁸.

Tuo tarpu 2-ojo bataliono apginklavimas ir kitų perginklavimas turėjo įvykti vasario 12 d. Gynimosi planas buvo paremtas tuo, kad iki vasario 12 d. suskubs dalinius apginkluoti ir vasario 13 d. jie galės išsidėstyti saugomame bare¹¹⁹. Tai matyti iš pulko vado krn. A. Juozapavičiaus įsakymo:

„12 vasario 1919 m. Alytus. 2 bataliono vadui. Paliepimas.

Rytoj vasario 13 d. 8 val. ryto 5 kuopa turi išeiti užėmimui fronto nuo kaimo Takniškiai ligi kaimo Vaidaugai; šie kaimai į šiaurės rytų pusę nuo Alytaus.

5 kuopa turi būti 10 val. kaime Vaidaugai; 10 val. ryto kaime Vaidaugai būsiu ir aš ir smulkiai nurodysiu, kaip užimti frontą. Vienas būrys 6 kuopos

¹¹⁶ Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 144.

¹¹⁷ Ten pat.

¹¹⁸ Jankauskas V. Kario kelias, p. 53.

¹¹⁹ Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 146.

10 val. turi užimti kaimą Ulyškiei, kuris yra į rytus nuo Alytaus; šiam būriui į kaimą Vaidaugai eiti nereik. 5 ir 6 kuopų vadams iš ryto 6 val. išsiųsti nuo būrio po 4 butininkus.

5 kuopa išsiunčia butininkus į kaimą Medukštą, Vaidaugai ir Takniškiai, 6 kuopos būrys išsiunčia butininkus į kaimą Ulyškiei. Būrys 6 kuopos turi laikyti ryšį su vokiečiais, stovinčiais kaime Poteronys.

*E. I pėst. pulko vado pareigas karininkas A. Juozapavičius*¹²⁰.

Taiği pulko vadas nusprendė sustiprinti sargybų liniją 5–ąja ir 6–ąja kuopomis bei gintis, paliekant rezerve 7–ąją kuopą ir Mokomąją komandą. Tačiau šio plano vykdyti neteko. Žadėtuosius šautuvus pulkas gavo vasario 12 d. labai vėlai. Apie 20 val. pulkas gavo 500 vokiškų šautuvų ir keliasdešimt tūkst. šovinių. Ginklai buvo sudėti į sandėlį. Naktį apie 20 val. bolševikai pradėjo pulti lietuvių ir vokiečių sargybą. Pulko rezerve Alytuje likę kareiviai tuoj pat buvo apginkluoti atvežtais šautuvais. Vos tik išdavus šautuvus, čia pat prie sandėlio jie mokomi jais naudotis, nes pulko kareiviai buvo susipažinę su rusiškais šautuvais, o atvežtieji buvo vokiški įvairių modifikacijų „Mauser“ sistemos 7,92 mm kalibro ir kareiviai jais naudotis nemokėjo. Besimokant naudotis šautuvais, paaiškėjo, kad atvežtos netinkamos apkabos šoviniams, todėl šautuvai naudojimui netiko, o be apkabos šautuvo iš karto užtaisyti penkiais šoviniais nebuvo galimybių. Tai, be abejo, kėlė kareivių nepasitenkinimą. Tačiau neliko nieko kito, tik taip apginkluotus kareivius siųsti pasitikti prieš¹²¹.

Prieš lemiamas kautynes susirgo 7–osios kuopos vadas B. Bilminas ir gydėsi ligoninėje. Ne kaip jautėsi ir pulko vadas krn. A. Juozapavičius, nes išvakarėse, krisdamas nuo arklio, buvo stipriai susitrenkęs¹²².

Alytų puolė bolševikų III ir IV šaulių pulkai. Plento kryptimi judantys bolševikų daliniai puolė labai koncentruotomis pajėgomis, pagrindines jėgas nukreipdami prieš lietuvius¹²³, nes tikėjosi, kad vokiečiai ne tik nesipriešins, bet juos dar ir parems.

Gaila, bet tai, kad lietuvių ir vokiečių vadovybės nepasitikėjo viena kita, ypač lėmė prastą padėtį fronte.

Pirmąjį smūgį vasario 12 d. vakare bolševikai nukreipė į Švobiškių užtvartą. Krn. A. Juozapavičius ryžosi pats vietoje išaiškinti susidariusią padėtį, jei galima, apeiti bolševikų sparną, suduoti jiems smūgį ir užkirsti plentą

¹²⁰ Ten pat, p.147.

¹²¹ Ten pat, p. 55.

¹²² Jankauskas V. Kario kelias, p. 53.

¹²³ Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 147.

puolantiems bolševikams kelią. Pulko vadas nuvyko į Venciūnų k., kur susitiko su I-osios kuopos vadu krn. P. Geniu. Sužinojo, kad iš Švobiškių k. mūsų užtvara jau buvo pasitraukusi. Netrukus užtvara pasitraukė ir iš Domantonių k.

Naktis buvo labai tamsi, snigo. Papildė savo būrį iki 40 karių, jie pradėjo žygi iš Venciūnų k. į priešų užnugarį. Bandė apšaudyti raudonarmiečius, tačiau jėgos buvo per silpnos ir būriui teko trauktis atgal į Alytų. Į Alytų J. Juozapavičiaus vadovaujamas būrys atvyko auštant vasario 13 d. Mieste jau vyko mūšiai¹²⁴. Pulko užtvaros buvo pralaužtos, pulko daliniai traukėsi. Pulko vadas krn. A. Juozapavičius, sužinojęs tikrąją padėtį fronte bei pulke, įsakė sukrauti ginklus į dvejus roges ir su keliais kareiviais, apšaudomi bolševikų bei vietos komunistų, bandė per tiltą veržtis į Suvalkijos pusę, tikėdamiesi ten pasiekti savuosius. Jojant per Alytaus tiltą, krn. A. Juozapavičius apie 8 val. buvo bolševikų nukautas. Jiems atiteko ir vežti ginklai. Taip, kovodamas dėl Lietuvos laisvės, žuvo pirmas Lietuvos kariuomenės karininkas, l. e. I pėst. pulko vado pareigas Antanas Juozapavičius¹²⁵. Už šį žygdarbį jis po mirties 1922 m. gruodžio 8 d. buvo apdovanotas I-os rūšies I-ojo laipsnio „Vyties Kryžiumi“¹²⁶.

Po pirmo pralaimėjimo

Pulkas patyrė pirmą skaudų pralaimėjimą. Tai lėmė daugelis priežasčių, tačiau svarbiausia buvo tai, kad pulkas prastai ginkluotas, trūko įgūdžių. Deja, tenka konstatuoti, kad daug klaidų padarė ir l. e. pulko vado pareigas krn. A. Juozapavičius. Nors jis ir žinojo, kad bolševikai ruošiasi pulti pulką bent tris kartus didesnėmis jėgomis, pulko karių vadas išskleidė labai plačiai, nesusidraugavo su vokiečių karinio dalinio vadovybe. Šimtu procentų pasitvirtino toliaregiška pirmojo pulko vado krn. J. Galvydžio–Bykausko nuostata, kad su vokiečiais reikia šiltai bendrauti¹²⁷.

I pėst. pulkui teko trauktis. Deja, pulko vadas krn. A. Juozapavičius ir pulko štabas visai nebuvo parengę jokio plano, kad pralaimėjimo atveju reikės pasitraukti, todėl pasitraukimas buvo chaotiškas. Viena pulko dalis, daugiausia tie, kurie perėjo tiltą, tai štabas su ūkio dalimi bei kuopa ir kai kurios rikiuotės dalys, pasitraukė Simno link. Pakeliui dalis kareivių su ginklais pasitraukė į namus. Likusieji apie 14 val. pasiekė Simną. Kairiajame sparne

¹²⁴ Ten pat, p. 150.

¹²⁵ Ten pat, p. 152.

¹²⁶ Įsakymas kariuomenei. 1923 m. sausio 9 d. Nr. 7.

¹²⁷ Jankauskas V. kario kelias, p. 54.

kovęsi daliniai, vadovaujami 2-ojo bataliono vado krn. P. Tamašausko, kurie perėjo per užšalusį Nemuną, pasitraukė pro Balbieriškį Prienų link ir vasario 13 d. Jiezne prisijungė prie viceministro krn. St. Zaskėvičiaus rinktinės. Į Jiezną pasitraukė 12 karininkų ir 245 kareiviai¹²⁸.

Pulko kariams pasiekus Simną, įvyko karininkų pasitarimas. Vietos komunistams nutraukus telefono ryšį, nebuvo galimybės susisiekti su Kaunu. Buvo bandyta skambinti į Marijampolę, bet ir ten ryšys neveikė. Plito įvairūs gandai, jog Kaunas užimtas sukilusių bolševikų, dalis Lietuvos valdžios suimta, o kita dalis išbėgijusi. Net tarp pačių karininkų atsirado norinčių skirstytis po namus. Krn. J. Čaplikui pavyko įtikinti, jog reikia pasiekti Marijampolę, kur, sužinojus tikrąją padėtį, bus aišku, kaip toliau elgtis. Simne kariams buvo parengti pietūs. Jie į Marijampolę traukėsi per Krosną, Liudvinavą. Pakelėje, Žaliosios miške, besitraukia I pėst. pulko kariai buvo užpulti vietos komunistų. Buvo nukautas karo vald. Petras Ruzga¹²⁹, penki kareiviai ir krn. J. Sutkus sužeistas. Užpuolikus pavyko sugauti ir jie buvo atiduoti karo lauko teismui. Vasario 15 d. vidurnaktį į Marijampolę atžygiavo 17 karininkų, 9 karo valdininkai ir 219 kareivių, vadovaujami krn. J. Čapliko. Jie atsigabeno 167 šautuvus, 1 kulkosvaidį, 6500 šovinių bei 52 arklus. Iš jų tą pačią dieną buvo sudaryta viena suvestinė kuopa, puskarininkų mokykla, kulkosvaidininkų komanda ir ūkio kuopa¹³⁰.

Tuo metu krn. I. Musteikio vadovaujamas pulko 1-asis batalionas iš Alytaus perėję užšalusį Nemuną vasario 13 d. 20 val. pasiekė Balbieriškio dvarą. Kitą dieną atvyko į Prienus. Čia susirinko apie 15 karininkų ir per 200 kareivių. Vasario 15 d. jie buvo nukreipti į Jiezną ir apgyvendinti pas vietinius gyventojus. Kariuomenės vadovybės įsakymu II bataliono vadas krn. P. Tamašauskas vietoj krn. M. Goštauto buvo paskirtas Jiezno komendantu, krn. V. Skorupskis – jo padėjėju, o krn. Ig. Musteikis – rinktinės vadu¹³¹.

Kairiajame pulko sparne, šiaurės rytuose, Norgeliškių ir Padvariškių vietovėje, bolševikai nepuolė. Čia buvo pastatyta I pėst. pulko sargyba. Sargybų viršininkas krn. A. Petruškevičius, nors ir turėjo raitelių, ryšių su pulko štabu kautynių metu nepalaikė.

Bolševikams Alytų užėmus, krn. A. Petruškevičius, neturėdamas jokių duomenų apie padėtį pulke, nesusiorientavo situacijoje ir manydamas, kad pulkas sutriuškintas, įsakė kareiviams išsiskirstyti ir slapstyti, arklus atida-

¹²⁸ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 228.

¹²⁹ Savanorių žygiai, t. 1, V, 1991, p. 70

¹³⁰ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 57, 60, 228; Ališauskas Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 153; LCVA, f. 1, ap. 1, b. 31, l. 42.

¹³¹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918-1920, p. 60.

vė kaimiečiams, o pats nuvyko į Alytų, kur pateko bolševikams į nelaisvę. Vėliau jis iš nelaisvės pabėgo¹³².

Nors pulkas ir pralaimėjo, tačiau nuostoliai nebuvo dideli. Kautynėse žuvo 1 karininkas ir keletas kareivių, apie 20 kareivių pateko į bolševikų nelaisvę, kai kurie vėliau iš jos pabėgo.

Vasario 15 d. pulko štabo viršininkas krn. J. Čaplikas perėmė vadovavimą pulkui. Įsakyme pulkui jis rašė: „*Iš priežasties žuvimo mūšyje I. p. pulko vado karininko Juozapavičiaus ir nebesant žinių apie vadus 1-o ir 2-o bataliono, aš laikinai einu pildyman pareigų pulko vado*“¹³³.

Naktį iš vasario 15 į 16 d. prie Alytaus atvažiavo vokiečių šarvuotas traukinys su pėstininkais ir daugiau vokiečių dalinių. Bolševikai be didesnio pasipriešinimo miestą paliko. Kai žinia apie tai pasiekė Marijampolę, krn. J. Čaplikas į Alytų pasiuntė komendantą A. Mikelėną su 30 karių, įsakęs jam sutvarkyti kareivines ir surinkti dar likusį pulko turą. Jiems pavyko išgelbėti dalį sandėlio su grūdais, surasti kelis arklius ir dalį išgrobstyto turto¹³⁴. Vasario 19 į Alytų grįžo pasitraukęs į Kauną 1-asis pulko batalionas¹³⁵.

Bolševikų pastangos užimti Kauną ir likviduoti besikuriančią valstybę nepavyko. Čia pasidaravo ir I pėstininkų pulko karininkai ir kareiviai. Nors pulkas pralaimėjo, tačiau jo pasipriešinimas pristabdė bolševikų puolimą.

Vasario 15 d. paskirtasis pulko vadas krn. Valerijonas Ramanauskas gavo įsakymą vykti į pulką¹³⁶. Vasario 16 d. krn. V. Ramanauskas jau buvo pulke Marijampolėje ir perėmė vadovavimą pulkui. Jo pagalbininku tą pačią dieną paskirtas krn. K. Ladyga.

Konstantinas Žukas, kaip tik krn. V. Ramanausko priimtas į tarnybą, taip apibūdino pulko vadą: „*Tai buvo senas rusų armijos karininkas, apie 60 metų amžiaus, kuris tik karo aplinkybėmis nerikiuotėje išsitarnavo iki pulkininko. Lietuviškai nemokėjo nė žodžio. Atrodė kažkoks sugrybėjęs*“¹³⁷.

1919 m. vasario 23 d. Marijampolėje buvo minimos pirmosios valstybės nepriklausomybės metinės. Po sekmadienio pamaldų Bažnyčios gatvėje įvyko paradas. Po kurio laiko Marijampolėje apsilankė krašto apsaugos viceministras S. Zaskevičius. Jis negailėjo kariams karštų žodžių ir padaršinių. Pralaimėjimą patyrusiam pulkui tai buvo itin reikalinga¹³⁸.

¹³² Ališauskas Kazys. Kovo dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, p. 153.

¹³³ Įsakymas 1 p. p. 1919-02-15 Nr. 83 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 70.

¹³⁴ Jankauskas V. Kario kelias, p. 55.

¹³⁵ Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 228.

¹³⁶ Krašto apsaugos ministerijai įsakymas. 1919 m. vasario 24 d. Nr. 36.

¹³⁷ Žukas K. Žvilgsnis į praeitį, V., „Mintis“ 1992, p. 122.

¹³⁸ Jankauskas V. Kario kelias, p. 57.

1919 m. vasario 21 d. Lietuvos kariuomenėje buvo įvesta laikinoji uniforma. Vadovaujantis jos aprašymu ir I pėst. pulke kareivius imta perrengti vienoda uniforma. Pulkas lėtai, bet ėmė panašėti į organizuotą karinį dalinį.

Vėl ėmė rinktis savanoriai. Krn. Konstantinui Žukui liepta suformuoti ryšių komandą, vasario 22 d. į pulką priimtas kapelmeisteris Gudavičius, jam įsakyta pradėti formuoti pulko orkestrą, vasario 23 d. krn. J. Josiukui – raitų žvalgų komanda¹³⁹. Vasario 26–27 d., apžiūrėjęs pulką, V. Ramanauskas pagyrė už gerą tarnybą 6-osios kuopos vadą P. Dundulį, neblogai susitvarkius Pavaduotojų mokyklą, tačiau liko nepatenkintas 5-ąja ir 7-ąja kuopomis, kurių vadai nežino savo pareigų, o kareiviai užsiėmimų metu dykinėjo¹⁴⁰.

Vasario 20 d. krn. Z. Talevičius su 1-ąja kuopa buvo išsiųstas į Alytų. Vasario 26 d. į Alytų sugrižo visas krn. I. Musteikio vadovaujamas I batalionas, kuriam vokiečiai užleido vietą bolševikų fronte.

Vasario 21 d. Marijampolėje Pavaduotojų mokyklą baigė pirmoji laida¹⁴¹.

Vasario 25-ąją pulkas turėjo 22 karininkus ir 290 kareivių. Pulkas buvo išmėtytas po visą Marijampolę. Geresnes kareivines buvo užėmę vokiečiai, o prastesnės atiteko lietuviams. Dvi kuopos buvo patalpintos „husarų“ kareivinėse, kurios, nepaisant išdaužytų langų ir išimtų durų, atrodė dar gana neblogai. Padedant vokiečių komendantūrai, buvo atkurtas telefono ryšys ne tik pačioje Marijampolėje, bet ir su Kaunu bei Alytumi¹⁴².

Kovo pradžioje Alytuje dislokuotame 1-ajame batalione buvo 12 karininkų, 4 valdininkai bei 234 kareiviai. Batalione padėtis buvo įtempta. Kovo 3 d. krn. I. Musteikis raporte KAM štabo viršininkui rašė:

„Priedu žinių apie stovį bataliono ir prašau skubiai papildyti kareiviais, nes su esančiu prie manęs skaitliu aš negaliu užimti poziciją ir išlaikyti frontą. Neskaitant esančių prie manęs dabar, aš galėsiu patalpinti Artillerijos kazarme 300 ir pontonierių –100 kareivių.

Ant pirmo laiko neatbūtinai reikalinga man mažiausiai 200 kareivių su rūbais ir batais; apginkluosiu pats iš pas mane esančio ginklų zapaso. Man kuo greičiausiai reikalinga Alytaus komendanto kar. Mikulėno žinion duoti bent 25 kareivius, ko dabar aš negaliu padaryt. Padėjimas pavojingas. Važiuoja per frontą špionažas–šmuklerystė. Kratų negaliu daryti iš stokos kareivių, o turiu žinias apie daug išplėštų 1-mo pulko daiktų. Kuo greičiausiai turiu papildyt

¹³⁹ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 81-82.

¹⁴⁰ Jankauskas V. Kario kelias, p. 57.

¹⁴¹ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 81.

¹⁴² Jankauskas V. Kario kelias.- P. 57.

kulkosvaidžių komandą, raitelių–žvalgų k–dą, be katrų visiškai negaliu ramiai toliaus formuoti batalioną ir užimti, ir laikyti poziciją. Iš esančių batalione karvių turėjau išskirti 38 su karininku ir palikti Balbierišky kaipo barą, katrą neatbūtinai reikia papildyti ligi vienos kuopos“¹⁴³.

Nenormali padėtis buvo ir pulko vadovybėje. Atsiuntus į pulką krn. K. Ladygą, pulke iš karto susidarė konflikto židiny. Pulko karininkams V. Ramanauskas liko svetimas. Antipatija pulko vadui tolydžio stiprėjo, tad netruko, ne be K. Ladygos pagalbos, subręsti mintis, kad reikia ir juo atsikratyti. Tiesa, jau nebesigriebta tokių priemonių kaip prieš J. Galvydį–Bykauską, bet, nėra abejonės, Ladyga čia vėl atliko vieną svarbiausių vaidmenų. Tą patvirtina savo atsiminimuose ir K. Žukas. Jis, prisimindamas pirmąjį pokalbį su pulko štabo viršininku J. Čapliku, rašo: „jis man papasakojo kaip „išgrūdo“ pulko vadą kar. Galvydį–Bykauską, o dabar tas pats daroma su naujai paskirtu vadu kar. Ramanausku. Iš kar. Čapliko žodžių supratau, kad dabartinio pulko vado „išgrūdimas“ reikalas į Kauną išvyko kar. Ladyga, kuris būtų tinkamiausias užmušto kar. Juozapavičiaus įpėdinis. Prisiminiu Kerenskio laikus Rusijos kariuomenėje....“¹⁴⁴.

K. Ladyga kovo 2–4 d. (iškvietas KAM) lankėsi Kaune, o kovo 6 d. V. Ramanauskas „tarnybos reikalais“ skubiai buvo iškvietas į Kauną. Pulko vadas, matyt, puikiai suprato, kas čia darosi, ir ne veltui vėliau savo pašalinimą siejo su „niekingom intrigom“, bet pakeisti nieko negalėjo. Perdavęs pulko vado pareigas K. Ladygai, jis išvyko į Kauną. Po poros dienų pulke gautas krašto apsaugos viceministro 1919 m. kovo 6 d. įsakymas Nr. 15. Jis skelbė, kad:

1. Karininkas Kazys Ladyga nuo šios dienos skiriamas 1–ojo pulko vadu ir Marijampolės, Alytaus, Seinų bei Kalvarijos, jos apskričių įgulos viršininku;

2. Karininkas Musteikis nuo to pat laiko skiriamas 1–ojo pulko vado pagalbininku nuo to pat laiko;

3. Karininkui Ladygai sugrįžus, karininkui Ramanauskui iš Kauno tuojau perimti iš pastarojo 1–ąjį pulką;

4. 1–ojo pulko vadui organizuoti ryšį su nurodytais miestais bei rajonais, pranešti apie šį įsakymą visiems savo įgulos komendantams;

5. 1–ojo pulko vadui prižiūrėti ir spręsti visus klausimus, kurie kyla dėl naujokų mobilizacijos.

To pulko vadai atsako už karo tvarką ir ramybę nurodytuose rajonuose;

7. 1–ojo pulko vadas atsako už visas priemones, kurių griebsis, gresiant pavojui jo rajonui Alytaus karo srityje;

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Žukas K. Žvilgsnis į praeitį, p. 122.

8. Karininko Ladygos, kaip viršininko įgulos, klauso visos mažesnės Lietuvos armijos karinės dalys, kurios įeis į šį rajoną.

9. 1-ojo pulko vadui nedelsiant organizuoti kuo stipriausią ir griežčiausią „ryšį“ su Krašto apsaugos ministerija¹⁴⁵.

1919 m. kovo 8 d. krn. V. Ramanauskas savo pareigas perdavė krn. K. Ladygai¹⁴⁶. Krn. V. Ramanauskas buvo perkeltas dirbti į Krašto apsaugos ministerijos štabą.

Krn. V. Ramanausko vadovavimo pulkui laikotarpį tyrė 1919 m. gruodžio 6 d. sudaryta komisija. Komisijos pirmininku buvo paskirtas vyr. ltn. Gavrylovas, o nariu – valdininkas Tarasevičius. Komisijos darbe dalyvavo Armijos teismo valstybės gynėjo atstovas Juozas Papečkys. Nors komisija tikrino pulko finansinę ūkinę veiklą, tačiau surašytame akte yra ir kitų įdomių detalių. Iš akto matyti, kad, perduodant ir priimant pulką, nebuvo laikytasi tam nustatytų procedūrų. Nors vasario 17 d. pulkui priimti buvo sudaryta komisija, tačiau komisijos darbo pėdsakų pulke nebuvo rasta. Visi pulko ūkinės veiklos įsakymai pulko vado nebuvo pasirašyti. Komisija pasiūlė plk. V. Ramanauskui juos pasirašyti, tačiau jis atsakė, motyvuodamas tuo, kad tų įsakymų jis nepasirašė dėl tam tikrų priežasčių, todėl nepasirašys ir vėliau¹⁴⁷. Tai dar kartą akivaizdžiai parodo prieštaravimų, buvusių tarp pulko karininkų ir pulko vado, aštrumą.

Naujasis pulko vadas krn. Kazys Ladyga ėmėsi energingų pertvarkymų. Kovo 8 d. vietoj krn. I. Musteikio bataliono vadu paskyrė krn. A. Žemaitį, 2-osios kuopos vadu – krn. S. Skimundrį, 2-osios kulkosvaidžių komandos viršininku – krn. A. Povilaitį, 8-osios kuopos vadu – krn. Br. Bilminą¹⁴⁸. Kovo 11 d. išleistame įsakyme pulko vadas griežtai uždraudė vartoti alkoholinius gėrimus. „*Kariškiai patėmyti girtuokliavime bus tuojaus areštuojami*“. Kovo 20 d. uždraudžia pulko karininkams, karo valdininkams ir kareiviams be jo įgaliojimo pulko vardu kreiptis bei atstovauti bet kokiame valdžios, visuomenės ar kitoje įstaigoje. Kovo 24 d. pulko vadas, apžiūrėjęs 6-ąją kuopą, joje rado netvarką, už tai kuopos vadui pareiškė papeikimą¹⁴⁹. Kovo 28 d. krn. K. Žukas buvo patvirtintas Marijampolėje pradėto formuoti 3-ojo bataliono vadu, krn. P. Steponavičius – ryšių komandos viršininku, krn. P. Dundulis – 9-osios kuopos vadu, krn. P. Černiauskas – Marijampolės komendantūros vadu, krn. A. Vaitiekavičius – 5-osios kuopos vadu¹⁵⁰.

¹⁴⁵ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 102; Jankauskas V. Kario kelias, p. 58.

¹⁴⁶ Įsakymas 1 p. p. 1919-03-08 Nr. 122 // LCVA, - f. 513, ap. 1, b. 1, l. 105.

¹⁴⁷ Aktas Nr. 30 // Ten pat, b. 19 (nenumuruota).

¹⁴⁸ Įsakymas 1 p. p. 1919-03-08 Nr. 122 // Ten pat, b. 1, l. 103.

¹⁴⁹ Ten pat, l. 109, 131, 138.

¹⁵⁰ Ten pat, l. 144; Lesčius Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 228.

Pulkas sparčiai augo. Kasdien atvykdavo vis nauji ir nauji kariai. Kovo 4 d. pulke buvo 41 karininkas, 14 karo valdininkų, 1 gydytojas ir 576 kareiviai, o 1919 m. kovo pabaigoje pulko vadas krn. K. Ladyga parašo KAM štabo viršininkui pareiškimą, prašydamas sustiprinti 1-ąjį pėstininkų pulką viena artilerijos baterija. Savo prašymą jis grindė tuo, kad pulkas, turėdamas artilerijos, galėtų veikti savarankiškai. Prašymas buvo patenkintas. Kovo 23-ąją Artilerijos pulko vadas krn. E. Jodko antrajam baterijos būriui įsakė vykti į Alytų. Būrys dar nebuvo baigtas formuoti, todėl iš Panemunės artilerijos stovyklos pajudėjo tik kovo 26 d. 18 val. Būrys, vadovaujamas krn. Motiejus Pečiulionio bei jaunesniojo karininko Paškevičiaus, turėjo 80 kareivių, tarp jų turėjo du buvusius rusų armijos fejerwerkerius. Į Alytų artileristai vežėsi dvi rusiškas 76,2 mm kalibro (trijų colių) 1902 m. modelio Putilovo lauko patrankas, dvi sviedinių dėžes, 13 vokiškų karabinų ir vokišką lauko virtuvę.

Artilerijos būriui atvykus, kaip rašo pulko metraštininkas, *„savos lietuviškos artilerijos susilaukimas buvo taip svarbus ir brangus, jog ne vienas savanoris neslėpė veido šypsenos, džiaugsmo ir didelio pasitenkinimo. Jeigu kiek*

Krn. K. Žukas I atsargos bataliono vadas 1919 m. vasara. (VDKM)

anksčiau, kada aplūžusį ir aprūdijusį šautuvą į priešą atstatęs leido šovinius, kovėsi ir su šautuvo buože, priešo durtuvą atmušinėdamas, tikėjosi lietuvis laimėti, tai su savo artilerijos pagalba abejonės nebuvo, jog laimės. Ir todėl didelio entuziazmo pagauti, kupini vilties į gražesnę ateitį, laisvę iškovoti, 1 p. p. kareivėliai pasišokinėdami pribėgo prie lietuvių artileristų, korėsi jiems ant kaklų, bučiavosi ir ilgai linksmai šnekučiavosi kaip panelės po ranki vaikštinėdami po kareivinių kiemą. Karininkai pasiprašė gerb. svečius – artilerijos būrio karininkus į vakarienę¹⁵¹.

Kovo 20 d. tarnybą pulke pradėjo pulko karo kapelionas kunigas Pranas Garmus¹⁵².

1919 m. kovo mėn. pradžioje Lietuvos vyriausybė gavo žinių iš Vilniaus ir kitų bolševikų okupuotų sričių, kad didėja gyventojų nepasitenkinimas bolševikų įvesta tvarka, pašlijusi drausmė jų kariuomenėje, be to, turimi duomenys aiškiai rodė, kad Vilnių pulti ruošiasi ir Lenkija. Lietuvos Vyriausybė, įvertinusi susidariusią padėtį, nusprendė mėginti atgauti Vilnių, puolant bolševikus, nors Lietuvos kariuomenė dar nebuvo pakankamai tam pasirengusi. Šiam uždaviniui vykdyti buvo sudaryta Atskiroji brigada, kurios vadu 1919 m. kovo 11 d. buvo paskirtas krn. Stasys Nastopka, štabo viršininku – krn. Balys Giedraitis. Puolime dalyvavo ir I pėst. pulkas.

Kaip vyko puolimas, smulkiai išnagrinėjo dr. Vytautas Lesčius, todėl daugiau neaptarsime. Reikia tik pasakyti, kad puolimas nebuvo gerai parngtas. Bolševikus puolančios rinktinės sparnai buvo neapsaugoti, priešas turėjo žymiai didesnes jėgas.

Pulkas vėl grįžo į Alytų. Tiesa, į Alytų pulkas persikėlė ne visas. Marijampolėje ir toliau buvo paliktas krn. K. Žukas, kuris vadovavo pulko batalionui¹⁵³. K. Žukas batalioną apibūdino taip: „Nekoks tai buvo batalionas: kareivių nedaug, ginklų dar mažiau, o tų kuopų vadai buvo karininkai Š. D. ir B., nuo kurių pulkas norėjo atsikratyti. Visi trys be saiko girtuokliavo, šaudėsi, triukšmavo, pridarydami nemaža rūpesčių man, komendantui ir policijai“¹⁵⁴.

Atsitraukęs į Alytų pulkas toliau formavosi, atėjo dar naujų savanorių. Balandžio 12 d. pradėjo veikti pulko teismas. Jo pirmininku buvo paskirtas krn. Konstantinas Žukas, o nariais tapo krn. Vladas Skorupskis ir Zenonas Gerulaitis. Narys nuo kareivių – Antanas Bizūnas¹⁵⁵.

¹⁵¹ Jankauskas V. Kario kelias, p. 62.

¹⁵² Lietuvos kariuomenėi. Įsakymas Nr. 330. 1920 m. gegužės 17 d.

¹⁵³ LCVA, f. 930, ap. 2ž, b. 83, l. 2.

¹⁵⁴ Žukas Konstantinas. Žvilgsnis į praeitį, p. 125.

¹⁵⁵ Įsakymas 1 p. p. 1919-04-12 Nr. 170 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 169.

Pulko kariai pasaloje (VDKM)

Balandžio 13 d. buvo suformuotas kulkosvaidžių batalionas. Vadu paskirtas A. Svilas¹⁵⁶. 2-ojo bataliono vadas krn. P. Tamašauskas buvo atšauktas į KAM štabą. Bataliono vadu paskirtas krn. V. Skorupskis. Balandžio 27 d. pasikeitė ir 1-ojo bataliono vadai. Nauju vadu nuo kovo 8 d. tapo krn. A. Žemaitis¹⁵⁷.

Balandžio 16 į pulką atvyko pirmosios gailestingosios seserys Katrina Balkūnaitė ir Alenė Budrevičienė, balandžio 18 – Vanda Rašytinaitė¹⁵⁸.

Balandžio 25 d. pulke jau buvo 57 karininkai, 21 karo valdininkas ir 1640 kareivių. Iš jų, rikiuotės kuopose buvo 1019, ryšių komandoje – 16, žvalgų komandoje – 84, mokomojoje komandoje – 84, kulkosvaidžių komandoje – 102, Ūkio kuopose – 229. Pulkas turėjo 285 arklius, 14 kulkosvaidžių, 1420 šautuvus, 112 revolverių, 3000 granatų, daugiau kaip pusę milijono šovinių. Gegužės 1 d. pulkas jau turėjo 1838 karius¹⁵⁹.

1919 m. balandžio 19–21 d. lenkai staigiu puolimu išstūmė iš Vilniaus bolševikus ir užėmė Lietuvos sostinę. Bolševikai buvo demoralizuoti.

Pasikeitus aplinkybėms, Atskirosios rinktinės, kurią sudarė ir I pėst. pulkas, vadas krn. Stasys Nastopka įsakė abiem brigados rinktinėms žygiuoti Vilniaus kryptimi. Krn. K. Ladygai buvo įsakyta su I pėst. pulko batalionu, raitelių eskadronu ir artilerijos baterijos būriu balandžio 27 d. pradėti žygį ir užimti Varėnos miestelį, geležinkelio stotį ir laukti tolesnių nurodymų.

¹⁵⁶ Įsakymas 1 p. p. 1919-04-13 Nr. 172 // Ten pat, l. 174.

¹⁵⁷ Įsakymas 1 p. p. 1919-04-27 Nr. 190 // Ten pat, l. 197.

¹⁵⁸ Ten pat, l. 179, 183.

¹⁵⁹ Jankauskas V. Kario kelias, p. 67-68.

Tomis įtemptomis dienomis pulke įvyko ir šventė – pirmosios vestuvės. Balandžio 29 d. krn. Julijonas Čaplikas vedė Mariją Valaitytę¹⁶⁰.

Vykdydama Atskirosios brigados vadovybės įsakymą, Alytaus rinktinė balandžio 30 d. užėmė Varėnos miestelį, o jos viena kuopa – geležinkelio stotį, kur susitiko su lenkų kariuomenės daliniais. Tačiau Varėnoje pulkui įsitvirtinti neteko, nes gegužės 2 d., Generalinio štabo viršininko gen. S. Žukausko įsakymu, pulko daliniai, palikę Varėnoje nedidelį kareivių būrį, buvo atšaukti į Alytų. Likusius Varėnoje lietuvių karius lenkai netrukus nuginklavo ir miestelį užėmė¹⁶¹.

Tačiau pulkui greitai teko palikti ir Alytų. Gegužės 3 d. paskelbtas įsakymas Atskirajai brigadai, kuriame I pėstininkų pulkui įsakoma persikelti į Kauną.

Tą pačią dieną K. Ladyga paskelbia įsakymą pulkui. Vykdydamas jį, gegužės 6 d. 12 val. išžygiuoja 2-asis batalionas ir 2-oji kulkosvaidžių komanda. 2-asis batalionas, atvykęs į Kauną, gegužės 8 d., gavęs iš Tiekimo skyriaus drabužių, ginklų ir amunicijos, gegužės 10 d. traukiniu išvažiavo į Jonavą.

Pulkas žygiuoja į bolševikų frontą (VDKM)

¹⁶⁰ Įsakymas 1 p. p. 1919-05-02 Nr. 197 // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 1, l. 209.

¹⁶¹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918-1920, p. 96-97.

Auštant batalionas jau buvo Jonavoje, ten papusryčiaavę ir pailsėję plentu nužygiavo į Ukmergę, jau sutemus įžengė į ją.

Gegužės 7 d. Alytų paliko ir kitos pulko dalys. Pulko štabas į Kauną išvyko kartu su 1-uoju batalionu. Gegužės 8-ąją iš Prienių į Kauną K. Ladyga pasiūnčia raitus žvalgus ir kvartirjerą krn. K. Sprangauską, kad sužinotų, kokia yra padėtis mieste, parūpintų vietas pulko kariams kareivinėse. Gegužės 9 d., jau įžengus į Aleksotą, 1-ąjį batalioną pasitinka komendantūros karininkas ir praneša, kad mieste neramu: keli tūkstančiai vokiečių mitinguoja prie Soboro ir, keršydami už Versalio sutartį, grasina nuversti Lietuvos valdžią bei areštuoti Tautų Sąjungos atstovus. Pasiuntinys įtikinėjo bataliono vadą krn. V. Skorupskį apsistoti priemiestyje, tačiau šis nusprendžia rizikuoti ir įvykdyti įsakymą iki galo – nuvesti batalioną į paskirtas Žaliakalnio kareivines. Batalioną Laisvės alėjos pradžioje sutiko Kauno komendantas krn. J. Mikuckis, kuris taip pat ragino susilaikyti nuo žygiavimo, nes tai tolygu eiti į mirtį. Tačiau V. Skorupskis nesileidžia perkalbamas, ir batalionas, atstatedęs šautuvus ir ugniai paruoštus kulkosvaidžius, įžengė į Laisvės alėją. Ši buvo pilna vokiečių kareivių, tačiau jie pastoti kelio lietuvių batalionui nesiryžo. Batalionas, sėkmingai pražygiavęs pro Soborą, pasiekė Panemunės kareivines. Dalis karių iš karto buvo pastatyti į sargybą prie Prezidentūros. Vakare batalioną aplankė krašto apsaugos ministras Antanas Merkys ir kariuomenės vadas Silvestras Žukauskas¹⁶². Ministras A. Merkys kariams pasakė kalbą, kurioje pabrėžė, kad Lietuvos nepriklausomybė bus pripažinta tik tada, jei mes įrodysime, kad mokame laisvę ir savo teises ginti.

Gegužės 11 d. batalionas su pulko štabu traukiniu išvyko į Jonavą. Jonavoje pernakvoję, gegužės 12 d. 10 val. ryte išvyko į Pagelazių.

Pavakare batalionas pasiekė Pagelazių. Savanoriai čia buvo sutikti su duona ir druska, vietinės merginos karininkus bei kareivius apdovanojo gėlėmis. Pulko vadas K. Ladyga susirinkusiems žmonėms pasakė nedidelę kalbą, kurioje pabrėžė, kad Lietuvos kariuomenė eina ginti savo Tėvynės ir iš jos vyti priešus. Sutikimas buvo labai džiaugsmingas¹⁶³.

Susitikti su dešinėje esančiais lenkais gegužės 12 d. ryte pulko vadas iš Pagelazių pasiuntė 3-iąją kuopą, vadovaujamą krn. Adomo Džiuvės. Kuopą sustiprino kulkosvaidžių būriu, vadovaujamu krn. Prano Gladučio. Kuopa su dainomis išžygiavo iš Pagelazių į Veprius. Iš ten nužygiavo Gelvonų link. Nakčiai kuopa apsistojo Pyplių kaime. Kitą rytą per Boguslaviškį kuopa

¹⁶² Jankauskas V. Kario kelias, p. 70.

¹⁶³ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 30, l. 8.

Pulko orkestras

nužygiavo į Širvintas. Pakeliui žmonės vaišino Lietuvos kareivius, kuo galėdami. Apstojus Širvintuose, kuopos vadas pasiuntė žvalgybą į Kiauklių kaimą, kur sužinojo, kad bolševikai atsitraukė Aluntos link. Į rytus nuo Širvintų šeiminkavo lenkai.

3-ioji kuopa Širvintose išbuvo visą savaitę, iš kur buvo skubiai atšaukta į Skiemonių rajoną prisijungti prie kovojančio bataliono. Kuopa išvyko skubiai. Pernakvojusi Balninkuose, kuopa kitą dieną prisijungė prie bataliono¹⁶⁴.

Gegužės 13-osios rytą batalionas žygiavo toliau ir apie 14 val. įžengė į Ukmergę¹⁶⁵. Ukmergėje, iš kurios bolševikai buvo išvyti tik gegužės pradžioje, tuo metu stovėjo Panevėžio atskirasis batalionas ir 18-ojo saksų savanorių pulko 2-asis batalionas. Šie daliniai laikė frontą Širvintose–Šventojoje–Taujėnuose. Atvykus į Ukmergę I pėst. pulkui, Panevėžio atskirasis batalionas paliko šį fronto ruožą ir persikėlė į Ramygalos apylinkes.

Vos tik atvykęs į Ukmergę, pulko vadas krn. K. Ladyga tuoj išsiuntė raitų žvalgų komandą į žvalgybą, vadovaujamą būrininko J. Papečchio Taujėnų link. Gegužės 14 pulko štabui jis pranešė, kad Taujėnuose yra apie 90 vokiečių, o į kairę nuo Kavarsko Budrių dvare įsitvirtinę 12 raudonarmiečių. Kurkliuose ir Kavarske irgi buvo bolševikai. Žvalgai sužinojo, kad Kovarske yra per 100 raitelių, Traupiuose – raitlių ir pėstininkų¹⁶⁶.

Lenkams užėmus Vilnių ir dalį Lietuvos teritorijų, vyriausias kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas pakeitė bolševikų puolimo kryptį – į

¹⁶⁴ Ten pat, l. 9-11.

¹⁶⁵ Jankauskas V. Kario kelias, p. 71.

¹⁶⁶ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 30, . 11.

šiaurės rytus. Tam jis pertvarkė ir kariuomenės struktūrą. Buvo suformuotos dvi rinktinės – Ukmergės ir Panevėžio. Pirmojo pėstininkų pulko du batalionai buvo įjungti į Ukmergės rinktinę, o Ukmergės rinktinės vadu paskirtas I pulko vadas krn. Kazys Ladyga. Į rinktinę dar buvo įtraukta saksų savanorių vienas batalionas, pusantro eskadrono husarų ir ketvirtosios baterijos du lengvieji pabūklai¹⁶⁷.

Pulkas nuo pirmųjų atvykimo dienų aktyviai įsijungė į kovas su bolševikais.

Tuo tarpu, kaip jau minėjome, pulko 3–asis batalionas, vadovaujamas krn. Konstantino Žuko, buvo paliktas Marijampolėje. Kaip matyti iš bataliono vado krn. K. Žuko 1919 m. birželio 11 d. rašto brigados vadui, batalionas jau du su puse mėnesio gyvavo atskirai nuo pulko. Susirašinėjimas su pulko vadovybe buvo labai sunkus, o kai pulkas dislokavosi už Utenos, susirašinėti tapo beveik neįmanoma. Pulkas batalionui neskyrė nei pinigų, nei uniformų, nei batų. Batalione buvo apie 500 kareivių. Pinigų birželio 11 d. batalione

Atokvėpio minutė bolševikų fronte (VDKM)

¹⁶⁷ K. Sabalys. Trumpa mūsų kariuomenės 15 metų gyvavimo apžvalga // Ten pa, f. 929, ap. 3, b. 808, l. 169.

buvo tik 1,5 tūkst. auksinų. Batalionas negalėjo daryti beveik jokių pirkimų, buvo mokamos tik algos. Bataliono vadas ne kartą kreipėsi į pulko vadą bei brigados vadą, prašydamas aprūpinti batalioną, ar jį atskirti nuo pulko. To paties brigados vado bataliono vadas prašė ir minimame rašte. K. Žukas prašė duoti batalionui uniformų, batų ir pinigų, o taip pat, kaip galima greičiau, vėl prijungti prie pulko, „*nes toliau taip bankrotai gyventi negalima*“ – rašė K. Žukas¹⁶⁸.

Birželio 17 d. pulko vadas išsiunčia raštą Krašto apsaugos ministerijos Operatyvinio skyriaus viršininkui prašydamas leisti 3-ąjį batalioną perkelti prie pulko. Vadas siūlė Marijampolėje steigti atskirą batalioną, kuris pulkui nepriklausytų¹⁶⁹.

Tačiau sprendimas buvo kitoks, nei siūlė pulko vadas. Birželio 20 d. iš pulko buvo išskirtas 3-asis batalionas ir pavadintas I atsargos batalionu. Batalionui liko vadovauti krn. Konstantinas Žukas. Batalionui liepta mokytį jaunos kareivius frontui¹⁷⁰. I pėst. pulkui teko iš naujo formuoti 3-ąjį batalioną. Visi naujai į pulką kareiviai ir karininkai buvo skiriami į formuojamą 3-ąjį batalioną.

1919 m. liepos 3 d. pulko vadas krn. K. Ladyga įsakymu pulkui paskelbė, kad pulkas nuo šios dienos yra sukomplektuotas. Pulką sudarė 3 batalionai. 1-ąjį batalioną sudarė 1-oji, 2-oji ir 3-oji kuopos, 2-ąjį – 4-oji, 5-oji ir 6-oji, 3-ąjį – 7-oji, 8-oji ir 9-oji kuopos. Be to, tuo pačiu įsakymu 3-ojo bataliono vadu paskirtas krn. J. Čaplikas, o pulko štabo viršininku paskirtas krn. Vaclovas Žadeika¹⁷¹. Pulko komendantu – krn. M. Kvintas, 4-osios kuopos vadu – krn. V. Kazickas. 1-osios ir 2-osios raitųjų žvalgų komandos buvo sujungtos į vieną raitą žvalgų komandą, kurios vadu patvirtintas krn. J. Josiukas. Liepos 5 d. krn. P. Gladutis buvo patvirtintas pulko adjutantu, o krn. S. Marcinkevičius – pradėtos formuoti 3-osios komandos viršininku. Pulko vadovybė liepos 11 d. krn. J. Zalatorių paskyrė 2-osios kuopos vadu. Karin J. Plentą 6-osios kuopos vado pareigas jau ėjo nuo gegužės 21 d., o krn. K. Sprangauskas 5-osios kuopos vado – nuo birželio 26 d.¹⁷²

Taip baigėsi gana ilgas ir sudėtingas I pėstininkų pulko formavimo laikotarpis. Dar laukė naujas kovų su bolševikais etapas.

¹⁶⁸ 1 P P 3 Bn. Vado K. Žuko pranešimas brigados viršininkui apie padėtį batalione // Ten pat, f. 930, ap. 7, b. 62, l. 8-9.

¹⁶⁹ LCVA, f. 513, ap. 1, b. 5, l. 74.

¹⁷⁰ Įsakymas I atsargos batalionui. 1919-06-20 Nr. 1 // Ten pat, b. 9, l. 26.

¹⁷¹ Įsakymas 1 p. p. 1919-07-03 Nr. 224 // Ten pat, b. 1, l. 253.

¹⁷² Įsakymas 1 p. p. 1919-07-04 Nr. 229 // Ten pat. l. 255; Lesčius V. Lietuvos kariuomenė 1918-1920, p. 229.

PABAIGA

1918 m. pabaigoje atkuriamą Lietuvos kariuomenę buvo pradėta formuoti Vilniuje, įsteigiant Pirmąjį pėstininkų pulką.

1918 m. lapkričio 23 d. oficialiai pradėtas formuoti Pirmasis pėstininkų pulkas. Pulko formavimas vyko sudėtingomis Lietuvos, kaip valstybės pripažinimo sąlygomis, besikuriančioms Lietuvos valstybinėms institucijoms neturint beveik jokių resursų.

Pulko formavimo vieta buvo pasirinktas Alytus, nes, manyta, kad tai lietuvių gyvenamos teritorijos, toliau nuo artėjančio bolševikų fronto, ten pulką bus lengviau sukomplektuoti bei aprūpinti.

Formuojant pulką, buvo susidurta ne tik su materialinių resursų stygiumi, tačiau pulko karininkų tarpe aiškiai išsiskyrė dvi stovyklos – senoji karininkija ir jaunieji karininkai, baigę karo mokyklą jau Pirmojo pasaulinio karo metais. Kaip parodė pirmieji pulko formavimo mėnesiai, laimėjo jaunųjų karininkų stovykla, deja, jie neišvengė nemažai apmaudžių klaidų, kurios vėliau labai daug pulkui kainuodavo. Tai buvo labai aišku iš pirmųjų stambių kautynių su bolševikais, ginant Alytų.

Pulko formavimui trukdė ne tik pralaimėjimas prie Alytaus, tačiau kariuomenės vadovybės sprendimas atskirti nuo pulko 3-ąjį batalioną bei pavedimas pulkui jį formuoti iš naujo.

Pulkas baigtas formuoti tik 1919 m. liepos 3 d. intensyvių kovų su bolševikais metu. Ir pulko formavimas, nors ir turėjęs savo specifinių bruožų, iš esmės atskleidžia, kokiomis sąlygomis buvo formuojama atsikurianti Lietuvos kariuomenė – formavimas vyko intensyviai kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Z. Talevičiaus prisiminimai apie išvyką kviesti į pulką savanorius.

„...Man įsakyta buvo vykti Pakuonin, Darsutiškin ir Jiežnan. Atvykęs Pakuonin paprašiau tuomet parapijos komiteto pirmininko ir klebono pranešti, kad „špitolės“ salėje paskirtą dieną susirinktų vyrai kurie žingeidavosi kariuomene. Susirinko vyrų jaunuų ir senų, neapsiėjo ir be moterų. Užsirašė į savanorius kelios dešimtys vyrų. Pranešiau, kad už trijų dienų grįšiu Alytun per Pakuonį ir pasiimsiu visus į pulką.

Darsuniškėn pakliuvau šeštadienį į jaunuomenės vaidinimą, kur buvo paaiškinta apie kariuomenės tvėrimasi. Užsirašė dvylika savanorių. Sekmadienį atsidūriau Jezne. Nuėjau bažnyčion, kur buvo pamaldos. Tautiškos spalvos trikampis ant kairiosios rankovės tuoju atkreipė dėmesį besimeldžiančiųjų. Tėmijau, kad visa bažnyčia žiūri į mane. Per pamokslą klebonas pranešė, kad yra atvažiavęs „aficierius“ iš Lietuvos kariuomenės ir nori pasikalbėti su jaunais vyriais. Išnešė prieš bažnyčia kėdę ir stalą. Žmonės apsupo iš visų pusių stalą. Jaučiausi labai nesmagiai, nes niekuomet prakalbų nesakydavau. Pridavė man drąsumo karininkas, kurį sutikau išėjęs iš bažnyčios. Jis važiavo kiton vieton, bet neatsisakė man pagelbėti ir čia sakyti prakalbą. Matydamas, kad žmonės nutilo su visai užlipau ant stalo ir pradėjau aiškinti reikalingumą savos kariuomenės ir kad jon stoti reik kuogreičiausiai. Ir tuomet nelabieji vokiečiai su savo „rekvizicijomis“ išsidangins. Užpakaly manęs stovėjo trys vokiečių žandarai, bet kodėl tai jų visiškai nebijojau jausdamas, kad minia yra mano. Užbaigęs kalbą pradėjau rašyti savanorius. Linksmiais veidais priedavo vyrai užsirašyti. Neku rie klausė, kokia „forma“ bus mūsų kareivių, kiti, ar galima tuojuos važiuoti su manimi, ketvirti, kiek algos mes mokėsime. Seni gi vyrai „služinę Maskvoj¹⁷³“, „Kapkaze¹⁷⁴“ kuždėjosi, koks jis „apicierius¹⁷⁵“ kad nei „paliety¹⁷⁶“, nei „šoblės¹⁷⁷“ neturi. Buvo ir tokių scenų: vyrukas užsirašo, o motina vaikosi paskui savo vienintelį ir tempia išsibraukti, bet sūnus sprunka, susimaišo su minia ir palieka motiną akimis ieškančią savo sūnaus.

¹⁷³ Tarnavę Maskvoje.

¹⁷⁴ Kaukaze.

¹⁷⁵ Karininkas.

¹⁷⁶ Epoletas.

¹⁷⁷ Kardas.

Iš Jiezo grįžau Pakuonin. Paskirtą valandą atėjau „špitolėn“ kur sėdėjo jau susidėję, dainuodami savanoriai, atėję juos palydėti tėvai, broliai, seserys, kaimynai. Jų pilna salė buvo. Žvilgterėjęs į kampą matau, kad užtiestas stalas ir ant jo pyragai, didumo kaip duonkepolas, užkandžiai visokie ir kažkokios tai bonkos. Pasakiau prakalbą giminėms, savanoriams ir raginau tuojau sėsti rogėms vykti Alytun. Bet vaišingas p[arapijos] pirmininkas susodino savanorius prie stalo ir siūlė viską suvalgyti, aiškindamas, kad pagaminta jiems. Man, kaipo vadui, siūlė kuodaugiausia, kad gerai vesčiau tuos vyrus. Aptaštinę stalą, sveikinosi su gentimis, linksmi sėdo į roges. Aš sėdau į pirmutines. Prieęs prie rogių pastebėjau, kad kiekvienose guli po kelis maišus. Sužinojau, kad tai buvo rugiai, kviečiai. Kad nepritrūktų duomos vėl pasirūpino komiteto pirmininkas. Išvažiuojant iš bažnytkaimio nustebino mus „orkestras“ iš 6–7 vaikinių griežiančių mums „maršus“. Savanorių ūpas pakilęs, dainuoja visokias dainas. Temsta. Dainos retesnės, šposai irgi. Pakilo vėjas, prasidėjo pūga. O Alytus dar toli. Tylūs savanoriai, jų tikėjimas buvo aiškus. Jie jautė tą patį, ką ir aš bevažiuodamas kariuomenėn. Kiekvieną iš mūsų kankino tūkstančiai klausimų, į kuriuos atsakyti negalėjome¹⁷⁸“.

¹⁷⁸ Kapitono Talevičiaus atsiminimai // LCVA, f. 513, ap. 1, b. 142, l. 92-93.

Ištrauka iš P. Tvarono ataskaitos krašto apsaugos ministrui M. Velykiui.

„Pulkas užima buvusias kazarmes „Pontono“ bataliono ir 3 batalionų Saratovo pulko, bet pažymėtiosios buvusios kazarmės yra bemaž visos be langų, išardytomis durimis, be elektros šviesos, be išeinamųjų vietų, be prausyklių. Visos kazarmės, kurias galima buvo nors biškį sutvarkyti, užimtos jau 1 pulko. Yra dar Alytuje Artilerijos kazarmės, bet dabar jose dar stovi 2–3 eskadronai vokiečių, kurie neduoda liuosų kazarmių 1 pulkui. Ar negalima būtų Apsaugos Ministerijai pasirūpinti, kad tos kazarmės, kur dar langai ir durys neišnešiotos vietiniais gyventojais ir yra šviesa, būtų vokiečiais užleistos 1 pulkui, jei dabar ne visos, tai nors tos kazarmės, kurias vokiečiai neužima? <...> Ligoninėj jokių medikamentų negauta, ir pati ligoninė nesutvarkyta. Gydytojas vienas, vienas felčeris. Knogos neužvestos, vaistų, individualinių paketų, termometrų, kaldrų, šienikų, baltinių, paduškų, dezinfekcinių prietaisų nėra. Ligoniai guli lovose, kur įmesta šiaudų, su nešvariais baltiniais arba suvis nenusirengę. Valgyti ligoniniai gauna iš virtuvės kuopos. Reikia kaip galima greičiau įvesti ligoninėje tvarką, gauti dezinfekcinių prietaisų ir individualinius paketus. Be šitų dalykų tvirti pulką negalima todėl, kad jeigu prisėis veikti lauke, tai be persiėmimų neapsėis. Prisiartinus pavasariui gali išsiplėtoti limpančios ligos. <...> Kalvė, pirtis, praustuvė, skalbykla neveikia. <...> Visame pulke matytis neprisilaiko prie išdirbtos dienotvarkės, ir viskas eina šeimynišku būdu. <...> Perskaičius visus pulko įsakymus, patėmijau, kad įsakymai labai neaiškiai spausdinas ir tankiai neteisingai redaguojas. Rikiuotės skyrius šiek tiek vedas teisingai, išskyrus tikslai nekuriuos įsakymus, vėliau atiduotus, negu prigulėjo juos atiduoti. Bet iš įsakymų rikiuotės skyriaus matytis, kad pulke dar suvis nenusistačius tvarka. Padėkime, yra įsakymas, kuriame vadas pulko k. G.–Bykauskis liepė šautuvus pervežimui nuo stoties į kareivines prižiūrėti ūkio vedėjui ir kvartirmeisteriui. Prižiūrėjimui ginklų reikia paskirti užveizėtoją ginklais, o ne ūkio vedėją. Yra įsakymas, kuriame laikinai pildyti priedermes išdininko pavesta gydytojui, kuris, be abejo, turi gerai pastatyti savo dalyką, o suvis negali būti skiriamas ūkio dalykams. Yra įsakymas, kuriame vadas pulko k. G.–Bykauskis liepė padaryti susirinkimą karininkams ir išnešti rezoliuciją nelošti kortomis. Manau, kad tame klausime ir kituose vadas pulko neturi teisės reikalauti nuomonės karininkų, bet, patėmijęs pulke blogus pasielgimus, per įsakymą vykdo savo valią. <...> Dauguma įsakymų atiduodama žodžiais. Man rodos, kad visi įsa-

*kymai turi būti duoti raštu, ir apie išpildymą gavęs įsakymą turi pranešti taipogi raštu, ir tuomet nebus tokių atsitikimų, pav. išėjimas į Landvaravą 2 kuopos, kokie atsitinka 1 pulke. <... > Prie tokio blogo vedimo ūkio daugel trūksta pulke dalykų ir iš ūkio skyriaus: batų padaryta pulke tiktai 150 p. ir gauta iš Vilniaus 28 p. 5, 6 kuopoje dauguma kareivių be batų, nėra kaldrų, baltinių, šienikų, virtuvių (laukinių), ratų, sanitarinių vežimų, apdarų ir t. t. Geistina būtų, kad 1 pulkas būtų panašus į tikrą pulką, užtatai reiktų padauginti kareivių, karininkų ir pradėti organizuoti reikalingas komandas kaip t. ryšiaus, muzikantų, žvalgų ir kitas reikalingas lauke (kovoje). Susisiekimas su Ministerija blogas ir visuo-
met vėluotinas. Būtų geistina turėti su Ministerija pulkams ryšių per telefoną. Ūpas karių vidutiniškas, matytis, kad kareiviai 1 pulko yra dar žalia medžiaga ir jeigu instruktoriai mokės padaryti savo įtėkmę, tai nei kokia agitacija negalės turėti pasisekimo. Dabar ir tie patys kareiviai nurodo savo draugus, agituojančius prieš valdžią ir su pagalba tų pačių kareivių pulkas tokius prašalina. Geistina būtų, kad Apsaugos Ministerija (propagandos skyrius) išrašytų pulkams naudingus laikraščius, kurių kaip kareiviai, taip ir karininkai su nekantrumu laukia ir su dideliu noru skaito¹⁷⁹.*

Įteikta 2007 m. spalio 1 d.

¹⁷⁹ Ten pat, f. 384, ap. 3, b. 35, l. 12-14.

Résumé

LA FORMATION DU 1ER RÉGIMENT D'INFANTERIE

Dr. Gintautas SURGAILIS
Musée de la Guerre Vytautas le Grand

À la fin de l'année 1918, la restitution de l'armée lituanienne débuta par la création du 1er régiment d'infanterie à Vilnius. La date officielle est le 23 novembre 1918.

La formation du régiment se déroulait dans des conditions compliquées de la reconnaissance de l'État lituanien, les institutions nationales de Lituanie en restitution n'ayant presque d'aucunes ressources.

Le lieu choisi pour la formation du 1er régiment était la ville d'Alytus, car on considéra que c'était un territoire habité par les Litoniens, éloigné du front bolchevik qui s'approche, et qu'il y serait plus facile de former et d'approvisionner le régiment.

Au cours de la formation du régiment, la Lituanie était obligée de faire face au manque de ressources matérielles. Les officiers se sont divisés en deux groupes : les anciens et les jeunes qui avaient terminés l'école militaire pendant les années de la Première Guerre mondiale. Les officiers jeunes ont dominé, mais les premiers mois de la formation du régiment ont montré que, hélas, ils n'avaient pas pu éviter des erreurs regrettables qui avaient parfois des conséquences néfastes pour le régiment. Les premières batailles de défense d'Alytus contre les bolcheviks l'ont confirmé.

La formation du régiment fut entravée non seulement par la perte d'Alytus, mais également par la décision du commandement de détacher le 3ème bataillon du régiment et de charger le régiment de le reformer.

La formation du régiment ne fut terminée que le 3 juillet 1919, juste pendant les combats acharnés contre les bolcheviks. Cependant, même si la formation du 1er régiment se distingue par des traits spécifiques, son processus révèle les conditions essentielles dans lesquelles se déroulait la création de l'armée lituanienne, notamment les conditions de combats intenses pour l'indépendance de la Lituanie.